

Demény Pál az ifjúsági mozgalom vezérkarában

„Forradalmárnak gondoltam magam, hősnek sohasem, együtt léptem társaimmal és tudtam, akárhányuk eszesebb, meggondoltabb, becsületesebb nálamnál. Azt kívántam, legyek fermentum, erjeszteni, gerjeszteni a kollektív szándékokat, ez örömöm.” E szavakat Demény Pál írta emlékirataiban¹, aki a honi marxista szellemiségű munkásmozgalom legszínesebb egyéniségei közé tartozik. Tragikus ívelésű politikai pályáját – mondhatnánk – mesébe illő happy enddel fejezte be. Élete alkonyán megbecsült honatya lett, üldözői viszont régen eltűntek a politikai élet porondjáról. Mindazonáltal a mennyektől a poklokig, oda-vissza megtett útja igencsak megrázza az embert. Demény Pál borsos árát fizetett a triumfálásáért.

A magyar munkásmozgalom e nagy alakjának becsületét, ha későn is, de még idejében visszaállították, ám köztevékenységének átfogó tudományos vizsgálata csak az utóbbi időben kezdődött meg. Jómagam jelen írásomban pusztán Demény Pál és az úgynevezett Demény-csoport *ifjúságmozgalmi, azaz kezdeti politikai tevékenységét* igyekszem bonckés alá venni. Munkámat megkönnyíti az a körülmény, hogy az idevágó kiterjedt levéltári források tanulmányozása mellett volt szerencsém személyesen is megismerni Demény Pált. Veale az 1960–1980-as években folyamatosan konzultáltam – *horribile dictu* – vitáztam. Igen, vitáztam is, mivel késői visszaemlékezéseibe olykor-olykor pontatlanságok is becsúsztak, amit én a források ismeretében iparkodtam kiigazítani. Olykori tévedéseit, szubjektív ítéleteit önéletírásában is megvallotta: „de sokszor tévedtem, melléfogtam, szubjektív érzelmekkel homályosítottam – írja –, ám ugyebár azért van másnak nyelve, ujjja, hogy korrigáljon. Csak ne cenzúrázzon.”² Veszíteni is tudott. Soha nem neheztelt rám, ha bizonyítékaim fölülkerekedtek ki-kihagyó memóriáján, vagy ha rajtakaptam – elnézést a kifejezésért – valamely turpisságon. Utóbbi is megesett, ugyanis jellemvonásai közé tartozott a góbéság egész valója Tamási Áron tollára kívánczolt. Egészséges humorral áldotta meg a sors, de öniróniáért sem ment a szomszédba. Szinte eszmélésétől kockázatos vállalkozásokba fogott, mivel vakmerő és furfangos volt. A legreménytelenebb helyzetekben is erősebbnek hitte magát ellenfeleinél. Mint tudjuk, az ilyen tévedésekért drága árát fizetett. Olvasottsága, műveltsége, szorgalma jócskán felülmúlta az átlagot. Kommunikációs képességéről, szervezői tehetségéről, szuggesztivitásáról legendák keringenek. Demény Pál eszmei vonatkozásban tántoríthatatlan volt. A változó világ nem tudta sarkaiból kiforgatni. Mindazonáltal nem tartozott a begyepesedett marxisták közé. Ismerte az eszmerend-

¹ *Demény Pál: Évek. Politikatörténeti Intézet Levéltára (a továbbiakban PIL) 924. f. 4. ó. e. III/a. k. 102. l.*

² Uo. 172. l.

szer és a mozgalom gyengéit. „Ne borítsunk fátylat elhülyített múltunkra – olvassuk önéletírásában –, nem kellene a falembek, az őrzők vigyázzanak a strázsán tanaink korszerűsített tisztaságára, mátt lendítő forradalmiságunkra, a kollektív humánum abszolútumára. Húszesztendő fiatalságunkat mindannyian ezekért adtuk, veltük bántódásainkat, a szabadon maradtak e jegyekben küzdöttek tovább.”³

Rákosi és emberei maguk alatt vágták a fát, amikor engesztelhetetlen utóvédharcot folytattak Deményék ellen, mert hiszen a deményisták diszkvalifikálására való törekvésükkel azt sugallták, hogy a kor honi kommunistái nem voltak többen, mint ahány főt az illegális KMP és a KIMSZ szűk szervezeti keretei közt regisztráltak.

Demény Pál szabadelvű polgári családból származott. Mindkét testvére: Ottó és Imre mártíriumot szenvedett kommunista meggyőződéséért. A fivér, Ottó a Korvin-csoport tagja, a kezdeti kommunista mozgalom egyik romantikus egyénisége meghatározó szerepet játszott Demény Pál világnézetének kialakulásában. Ottó 1919 őszén lengyel földön, az orosz határ közelében esett el fehérgárdistákkal vívott tűzharcban. Imre, a Demény-fiúk közül a legfiatalabb, már 15 éves korában bátyjainak nyomdokába lépett. 1921-ben – az illegális KIMSZ aktivistájaként – lebukott. Meggyötörten, megkínzottan, halálos betegen lépett ki a börtönvilágból, s 20 éves korában végzett vele a tüdőbaj. Demény Pál a híres budapesti Kereskedelmi Akadémián végzett, majd magántisztviselő lett. A világháború alatt – fivérért követve – maga is az antimilitaristák társaságához csatlakozott. Innen egyenes út vezetett a csakhamar életre kelő kommunista mozgalomhoz. Az 1919-es kommün kikiáltása után a Kommunista Ifjúságmozgások Magyarországi Szövetsége fővárosi IV. kerületi csoportjának elnöke lett. A IV. kerületiek sorában tartották nyilván többek között Lékai Jánost is, aki a 19-es KIMSZ országos elnökségében első volt az elsők között.

A Tanácsköztársaság megdöntését követő gyökeres társadalmi-politikai változások, az ellenforradalmi államgépezet intézkedései gátakat emeltek a marxista szellemiségű pártok, mozgalmak szervezkedései elé. Mindazonáltal a törvénykezés disztinkcióval élt: a kommunistákat föld alá szorította, a szociáldemokratáknak korlátozott és szigorúan ellenőrzött legalitást adott.

A vallás és közoktatásügyi miniszter 1919. szeptember 6-án elrendelte a KIMSZ központjának és helyi csoportjainak „soron kívül, a legsürgősebben foganasítandó” felszámolását. A központi apparátust és a fővárosi csoportok helyiségeit dr. Conlegner József jogügyi főtanácsos, miniszteri biztos (a Bartók Béla tizenkilences tevékenységét elítélő fegyelmi bizottság egyik tagja) számolta fel, illetőleg vette zár alá. A Budapest-környéki és vidéki csoportokat az illetékes községi előljáróságok, polgármesteri hiva-

³ Uo. 128. l.

talok szüntették meg. Az idevonatkozó rendelet előírta a KIMSZ vagyonának elkobzását, továbbá azt, hogy a hatóságok állítsák össze a szövetség vezetőinek, alkalmazottjainak, tagjainak névjegyzékét „és abban jelöljék meg azokat, akik a proletárdiktatúra s a kommunizmus elveivel magukat azonosították, annak létesítése, fenntartása vagy visszaállítása érdekében tevékenységet fejtettek ki, terrorizáltak, agitáltak, erőszakoskodtak stb.” Utasított továbbá a miniszter minden helyi kulcsembert, hogy amennyiben a KIMSZ likvidálása során „büntetendő cselekmények gyanúja merülne fel az illetők ellen, az illetékes hatóságnál, vagy bíróságnál a feljelentést haladéék nélkül közvetlenül tegye meg” s erről küldjön részletes jelentést a VKM-nek. Ugyancsak miniszteri rendeletet hoztak a közoktatásügyi népbiztosság ifjúmunkás propaganda osztályának felszámolására. Ezt a műveletet 1919. augusztus 16-án kezdte meg dr. Scholtz Oszkár jogügyi tanácsos. ⁴ A fenti intézkedések tabula rasat teremtettek a kommunista ifjúsági mozgalomban: vállalni kellett az illegalitást. Miért kellett vállalni sülködő legények, leányok százainak a törvényen kívüli harc borzalmas következményeit, a megálázást, a megkínzást, a hosszú börtönéveket, olykor a halált? Abból kell kiindulnunk, hogy minden mozgalmat, szervezkedést egy adott kor meghatározott társadalmi igényei hívnak életre. Amint el kell fogadnunk evidenciaként, hogy a kommünt felváltó ellenforradalom kikerülhetetlen „melléktermékei” voltak az önkényes leszámolásra hajló jobboldali szélsőségesek terror-különítményei, a fegyveres egyetemi zászlóaljok, úgy természetesnek kell tartanunk azt a tényt is, hogy a Tanácsköztársaság visszaállításának is voltak fanatikus hívei, mégpedig részint a kommün bizonyos tömegekre ható pozitív kisugárzása, részint pedig a világforradalom bekövetkezésének átmeneti reménye okán. Ha nem hinnénk a történeti folyamatok többsikúságának természetességében, akkor kizárólag ama történeti forrásokat vehetnénk hitelesnek, amelyek azt az egyébként cáfolhatatlan tényt bizonyítják, hogy az ifjúság túlnyomó többsége helyeselte a Tanácsköztársaság megdöntését, mi több, az ellenforradalom politikai elitje a jobboldali ifjúság vállain emelkedett ilyen-olyan hatalmi státuszokba. Mivel azonban tisztában vagyunk a história összetettségével, élünk ama szintűgy hitelt érdemlő forrásokkal is, amelyek viszont bizonyító erővel igazolják az ifjúság – nem jelentéktelen arányú – kisebbségének a tanács-Magyarország iránti nosztalgiaját. Hangsúlyoznunk kell: volt a korabeli fiatal generációnak egy olyan rétege is – jelesen az ipari tanoncokról és ifjúmunkásokról van szó –, mely rétegben az ellenforradalmi hatalom a többség ellenérzését váltotta ki. Ennek egyik eklatáns példája a munkásifjúság mindenkori elszósége a Horthy-rendszer politikai foglyainak sorában.

Minthogy Demény Pál és társai politikai tevékenysége – a dolog lényegéből adódóan – hol kötetlenebbül, hol szorosabban összekapcsolódott a tágabban vett baloldali munkásmozgalommal, okvetlenül ki kell térnünk eme erőforrás és küzdötér legfonto-

⁴ MOL Miniszterelnökség K-46. TAGYOB (PIA 605. f. II/5. 201–209. I.).

sabb tényezőinek helyzetére is. Abban a pillanatban, amidőn a Tanácsköztársaság Forradalmi Kormányzótanácsa lemondott, az egységes munkáspárt gyakorlatilag alkotórészeire bomlott. A Magyarországi Szociáldemokrata Párt – eltérően az illegalitásba kényszerült kommunista párttól – 1919. augusztus 24-én törvényes keretek közt újjáalakult és visszatért a II. Internacionáléba. Azaz marxista színezetét megtartva, megtagadta a proletárforradalmat; visszatért az 1903-as pártprogram célkitűzéseire. Az MSZDP ifjúságmozgalmi koncepcióját a hatalomváltás után egyrészt a szervezkedési lehetőségek korlátozottsága, másrészt a kommunista ifjakkal való közösködés kedvezőtlen tapasztalatai motiválták.

A szociáldemokrata ifjómunkások szervezkedését a fiatalok egyesülési és gyülekezési jogának drasztikus korlátozása határolta be. Friedrich miniszterelnök hatályon kívül helyezte a polgári demokratikus forradalom, valamint a Tanácsköztársaság idevágó rendelkezéseit és visszaállította az 1918. október 30-án érvényes állapotokat. Ennek értelmében az iparos és kereskedő tanoncok egyesülési joga megszűnt. Ismét hatályba lépett a 101 213/1908. VI. és az 5554/1914. évi VI/D. K. M. sz. rendelet, melyek szerint kiskorú (azaz a 24. életévüket be nem töltött) tanoncok önálló egyesületeket nem alakíthattak, sőt, munkásegysületekbe sem léphettek be, s a munkaviszonyokat tárgyaló gyűléseken nem jelenhettek meg.⁵

Az ifjúság egyesülési jogviszonyára vonatkozó rendelet szerint 18 éven aluliak csak is szülői, illetőleg gyámi, törvényes képviselői beleegyezéssel, iskolai fegyelem alatt állók pedig egyáltalán nem lehettek egyesületi tagok. E tilalom alól kivételt képeztek a sportegyesületek és a kimondottan ifjúsági egyesületek, amelyek kötelékébe a 18. évet betöltött ifjak felvételéhez szülői stb. beleegyezés nem szükségeltetett. A középiskolai tanulók tehát az iskolák ifjúsági egyesületei kivételével semmiféle társadalmi egyesületnek nem lehettek tagjai. Az egyetemi és főiskolai hallgatók általában csak az ún. bekelezett egyetemi és főiskolai egyesületekben – vagyis azokban az egyesületekben, amelyek az egyetemek és főiskolák hatóságainak ellenőrzése alatt állottak – lehettek tagok, más társadalmi egyesületbe való belépéshez a rektor vagy a dékán engedélyét kellett kikérniök.⁶

1919 őszén megtörténtek az előkészületek a szociáldemokrata ifjómunkás-mozgalom újjáalakítására. Minthogy a pártelit álláspontja szerint az adott helyzetben az ilyen irányú mozgalom csupán a tanoncnévelésre szorítkozhatott, a fiatal munkásnemzedék szervezését a Szakszervezeti Tanács hatáskörébe utalta. A Szakszervezeti Tanács 1919 novemberének első felében behatóan foglalkozott az utánpótlás kérdésével és megalkotta az ifjómunkások nevelését célzó szakszervezeti szabályokat. E szabályok lényege a következőkben summázható:

⁵ Lásd Egyesületi (Egyesülési) és gyülekezési jogszabályok kézikönyve. Összeállította: Páskándy János. Az Egyesületi és Gyülekezési Jogszabályok Kézikönyvének Kiadóhivatala. 1921. 69. o.

⁶ Uo. 21–21., 61. o.

A tanoncokat szakmánként szervezik, évégett minden szakszervezet helyiséget biztosít a fiataloknak. Minden szakcsoport öttagú vezetőséget választ, amely kizárólag a tanoncok nevelésével foglalkozik. A szakmai ifjúsági csoportok programja: népies előadások az ifjómunkások és munkások helyzetéről és a szervezkedés szükségességéről; szakelőadások; könyvtár létesítése; tanulmányi kirándulások; testedzés.

A szakszervezetek ifjúsági csoportjait a Szakszervezeti Tanács és a szociáldemokrata párt küldötteiből álló központi bizottság irányította. Ezt a testületet fennállása alatt sokféleképpen nevezték, például: „szakszervezeti ifjúsági titkárság”, „központi oktatási bizottság”, „a nevelő munka irányítására alakított központi szerv”, „ifjómunkás titkárság”. Közkeletű elnevezése azonban, amely a történeti irodalomban is leginkább használatos: „Ifjómunkások Országos Bizottsága” (IOB). Az IOB élére 1920 januárjában Gál Benő 41 éves szakszervezeti funkcionáriust, a Szakszervezeti Tanács későbbi titkárát állították. Őt 1922-ben az ausztriai emigrációból akkoriban hazatért Szakasits Antal (Szakasits Árpád öccse) váltotta fel.

A szakszervezeti ifjúsági csoportok felügyeletét úgynevezett szakmai biztosok látták el. Az IOB elsősorban velük tartotta a kapcsolatot. A szakmai megbízottak – a Szakszervezeti Tanács határozata alapján – az illetékes szakszervezettől kapták megbízásukat. Feladatuk volt ellenőrizni a szakmai ifjúsági csoportok működését, részt venni a csoport összejövetelein, s ellenőrizni a csoport vezetőségének munkáját. A szakmai ifjúsági csoportok vezetőségei teljes mértékben ki voltak szolgáltatva az anyaszakszervezeteknek, semmilyen ügyben nem intézkedhettek önállóan, határozatokat csakis a szakmai megbízottak hozzájárulásával hozhattak. 1919 végén megkezdődött a szakszervezeti tanonccsoportok szervezése, majd 1920. január 1-től – az MSZDP anyagi hozzájárulásával – megjelent Az Ifjómunkás c. lap. A szakszervezeti ifjúsági csoportok 1920 elején 551 tagot, 1921 elején 1316 tagot, 1922 végén 4867 tagot számláltak.⁷

A kommunista ifjúsági mozgalom felélesztésére, szervezeti kereteinek kiépítésére irányuló munka mind idehaza, mind pedig az osztrák emigrációban úgyszólván egyidőben kezdődött el. Nemcsak a fővárosban, hanem az ország számos más helységében is keresték egymással a kapcsolatot a feloszlott KIMSZ-szervezetek aktivistái. A mozgalom újjáépítésének központja természetesen Budapest volt, hiszen 1919 végén a magyarországi szervezett dolgozók 52,83%-a (117 297 fő), 1920-ban pedig 64,94%-a (98 946 fő) – a fővárosban és annak környékén élt.

Az egyik ilyen titokban szervezkedő társaság a IV. kerületi KIMSZ csoport volt. Néhány tagját egykori elnökük, Demény Pál tömörítette. 1919 augusztusától csaknem minden nap összejöttek a budai Duna-parton, vagy a lágymányosi tónál, a Vérmezőn,

⁷ A tanoncnevelés. Népszava, 1919. december 7.; *Schreiber József*: Tanoncok karácsonya. Népszava, 1919. december 25.; A tanoncok nevelése. Népszava, 1919. december 30. A Magyarországi Szociáldemokrata Párt 1922. évi december hó 24., 25., 26. és 27. napján Budapesten megtartott XXI. pártgyűlésének jegyzőkönyve. Budapest, Népszava, 1923. 66–68. o.

Pálvölgyben. Vitatkoztak a politikai eseményekről, latolgatták a szervezkedés lehetőségeit. Megállapodtak abban, hogy ki-ki befészkelődik saját szakmájának szakszervezeti ifjúsági tagozatába és ott újabb személyi kapcsolatokat teremt. Sikert is nekik maguk köré csoportosítani a szabóknál, asztalosoknál, vasasoknál, fényképészeknél, magántisztviselőknél felbukkanó egykori KIMSZ tagok egy részét. Deményék egymás után vették fel a kapcsolatokat a peremvárosok: Újpest, Erzsébetfalva, Csepel, Soroksár, Dunaharaszti újra aktivizálódó KIMSZ-tagjaival és hónapok alatt az illegális ifjúkommunista szervezkedés centrumává váltak.

Ezek a fiatalok vajmi keveset ismertek Marx–Engels tanaiból, fogalmuk sem volt a stratégiáról és taktikáról, nem mérlegelték a tényleges erőviszonyokat, nem gondoltak kockázatra, áldozatra. Egyesegyedül a Tanácsköztársaság visszaállítása iránti vágy hajtotta őket. „Taposott szabadságunk siratása – vallja Demény Pál –, a fehérterrorra terebélyesedő haragunk, várakozásunk a vöröskatonákra, ez fogott össze bennünket egybe, lendített előre. Az elmélet, a rölapok, a pártirányítás csak azután jött, érzelmeinkre szövődve izmosított.”⁸

A mozgalom terebélyesedése szükségessé tette kisebb közösségek kialakítását. Ezeket a KIMSZ-hagyományok alapján csoportoknak nevezték. A külföldön működő kommunista vezérkarok szívesen vették a magyar ifjúkommunisták illegális munkára való készségét, mivel a kevésbé ismert fiatalok viszonylag kisebb kockázattal vállalhatták a legveszélyesebb feladatokat is. A Demény Pál által vezetett KIMSZ-tagok nagy szolgálatot tettek az üldözött forradalmárok menekülésének megkönnyítésében, a rendőrugynökök leleplezésében, a sztrájkolók, a munkanélkülivé vált munkatársak s a bebörtönzöttek segítségével. A KMP újjáépítésében azonban nem jeleskedtek, nem is jeleskedhettek. Ennek a következő okai voltak:

1. A kommunista pártok és a forradalmi ifjúsági szövetségek egymáshoz való viszonyát a Komintern III. kongresszusa tisztázta 1921 júniusában. Ez az időpont csaknem egybeesik Demény Pál és társai bebörtönzésének terminusával. Korábban sem a Kominternben, sem annak egyes nemzeti szekcióiban nem tisztázták egyértelműen a párt vezető szerepét. Magyarországon például bizonyos ifjúsági avantgardizmus kialakulásához vezetett az a körülmény, hogy a Tanácsköztársaság alatt az egyesült munkáspárt széles autonómiával ruházta fel a kommunista ifjúsági szövetséget. A bukást követő évek tapasztalatai erősítették ezt a hagyományt. Demény Pál alkatiilag is készséges befogadó volt e hagyomány ápolására s követésére. Memoárjában erről így vall: „Két esztendeje összedugtuk koponyánkat és azt mondtuk: leghatékonyabb kommunista szervezet itt most az ifjak, mi vagyunk az élcsapat, megvetettük a lábunkat Pesten, tervszerűen megkerestük a tanácsköztársasági fiatal vezetőket, vidéken a volt vöröskatonákat és ahogyan idősödünk, kifejlesztjük a pártot. Amikor Bécsben jártunk (1920-ban), Landler ugyan ledermesztett, mondván: a párt az van, [sic!] ti annak csu-

⁸ Demény Pál: Évek. I. k. 26. o.

pán segédcsapata vagytok. Immel-ámmal elfogadtam, hazatérve a régi utat jártam. Éppen hogy növeltem találkozásainkat [az] üzemek idősebbjeivel, az irányítók mi maradtunk.”⁹

2. A KMP emigrációs grémiumaiban dúló és elhúzódozó frakcióharcok lejáratták a párt tekintélyét az ifjúsági mozgalomban és táplálták az ifjúsági avantgardizmust. A dolog odáig fajult, hogy a KIMSZ landlerista beállítottságú külföldi bizottsága 1921 őszén sztrájkot hirdetett a KMP kunista többségre szert tett ideiglenes központi bizottsága ellen.

3. Az ellenforradalmi rendszer politikai nyomozó szerveinek erős és többnyire sikeres volt az elhárítása. Jellemző erre, hogy 1933-ban Gottheimer német birodalmi belügyi államtitkár megjegyezte: „a kommunistákkal való helyes és erőyes védekezés terén Magyarország több mint egy évtizeddel megelőzte Németországot, és így bizonyára tanulhatnak a magyaroktól”.¹⁰

A bécsi magyar emigrációs központok a húszas évek elején futószalagon készítették fel a kádereket az illegális pártépítésre. A többnyire fiatal s kiépített hazai bázist nélkülözni kénytelen önkéntes agitátorokat s szervezőket meglepően rövid idő alatt letartóztatták. Demény Pál rossz szemmel nézte a köreikben rendre felbukkanó „pártépítő” kamikázékat, mert törvénytörő lebecsülésük alkalmával óhatatlanul magukkal rántottak KIMSZ-tagokat is.

A politikai nyomozó szervek munkáját hatékonyan segítették a notórius feljelentgetők. Nemcsak egyes személyek, de a radikális nacionalista szervezetek testületileg vállalták az elhárításban való illetlen részvételt. Demény Pál első lebecsülését is egy buzgó feljelentő idézte elő. 1919. szeptember 3-án negyedmagával őrizetbe vették, majd letartóztatták. Mivel azonban a Tanácsköztársaság időszakában állítólag elkövetett „betöréses lopás, idegen ingóságok rongálása, életveszélyes fenyegetés” bünténye nem volt bizonyítható, még azon hónap 27. napján szabadon engedték.¹¹ Habozás nélkül folytatta a megkezdett munkát. Félvállról vette a leselkedő veszélyt.

Demény Pál adta ki az orosz proletárforradalom 2. évfordulóján az első magyar illegális kommunista lapot, az Értesítőt. A 6-8 oldalas könyvműves lap öt esetben jelent meg 50-50 példányban. Beszámolt a magyarországi fehérterrorról, ismertette az időszaki bel- és külpolitikai eseményeket, írt a szakszervezeti ifjúságmozgalmak tevékenységéről s a Vörös Hadsereg harcáról.

Demény Pál és társai néhány hónap alatt figyelemreméltó eredményeket értek el a szervezés terén. 1920 kora tavaszán a KIMSZ szakszervezeti és területi csoportjai az alábbi taglétszámmal működtek:

⁹ Demény Pál: Évek. II. k. 194–195. l.

¹⁰ MOL BM VIII. res. 1935. sz. n. Közli: Dokumentumok a magyar forradalmi munkásmozgalom történetéből. 1939–1945. Összeállította: Pintér István–Svéd László. Kossuth Könyvkiadó, 1964. 72. o.

¹¹ Budapest Főváros Levéltára (a továbbiakban BFL) VII. 5. c. 1/1922-2687. L. 1–3. l.

szabómunkás 5, famunkás 5, vasmunkás 5, fényképész 5, Budapest III. kerület 4, Budapest VI. kerület 10, Budapest VII. kerület 5, Újpest 10, Erzsébetfalva 14, Csepel 10, Soroksár-Dunaharaszti 5, Pestújhely 4, Aszód 10, Szeged-Makó 5, Technikai központi sejt 5, Propaganda-művész sejt 5 fő.¹²

Demény Pál már 1919 decemberében kapcsolatba került a bécsi magyar kommunista emigrációval, mindenekelőtt Lékai Jánossal. Lékai mint a kommün ifjúsági mozgalmanak legismertebb képviselője, 1919 nyarán azért utazott Bécsbe, hogy előkészítse a Kommunista Ifjúsági Internacionálé (KII) eredetileg Budapestre tervezett zászlóbontását. Ausztriában érte a Tanácsköztársaság megdöntésének híre. A KII-t végül is Berlinben alapították meg 1919 novemberében. Az alapító kongresszuson egyedül Lékai képviselte a KIMSZ-t. Többször kérte a KMP vezetőségétől hazatérésének engedélyezését, kérését azonban rendre megtagadták. Nyilvánvaló volt ugyanis, hogy lebukása – figyelemmel súlyos tudóbajára – életébe kerülhet. A KII Bécsben foglalkoztatta Lékait. Számos regionális feladattal bízták meg, de természetesen a magyarországi mozgalom istápolása állt az első helyen. A KII-nek küldött első – 1919. decemberi keltezésű – jelentésében így tudósított a hazai állapotokról: „Földalatti mozgalmunk tulajdonképpeni központját itt felállították. Budapestről állandóan kapunk híreket... A mozgalom, néhány csoportban a nehézségek ellenére is erősebb, mint valaha volt. Magánlakásokban, műtermekben, üzletek hátsó helyiségeiben tartják a szemináriumokat. Minthogy nagygyűléseket nem lehet tartani, 15-20 fiatal jön össze, akik további 20-25 elvtárrsal vannak kapcsolatban, illetve akik a vezetők utasításainak megfelelően továbbadják a szemináriumi anyagot. Ezek a csoportok önmagukat tartják fenn és a leghősiesebb önfeláldozással dolgoznak azon, hogy a legszörnyűbb nyomorban élő fiataloknak ki-sebbséget nyújthassanak és dolgoznak, hogy a csoportok számára megszerezzék a legszükségesebbeket.”¹³

A budapesti ifjúkommunista szervezetekkel való kapcsolat megteremtése szerfölött nehéz és veszélyes feladatnak bizonyult. Kezdetben alkalmi levelezés járta, majd a Bécsből Budapestre irányított futárok segítségével iparkodtak folyamatossá tenni az érintkezést. Demény Pál tekintélye mindjobban növekedett a bécsi magyar kommunista emigráció berkeiben. Őt tartották akkoriban a legeredményesebb hazai ifjúsági vezetőnek, s ennek alapján őt bízta meg a Kommunista Ifjúsági Internacionálé végrehajtó bizottsága 1920-ban a hazai földalatti szervezkedés irányításával. Vállalta a megbízást, ámbar nem mérhette föl igazán vállálásának politikai következményeit, kockázatát.

A KII első – Willy Münzenberg által vezetett – végrehajtó bizottsága a Komintern apparátusában jelentkező ultrabalos irányzatok hatása alá került. Hasonló volt a helyzet a Richard Schüller irányítása alatt álló bécsi altitkársággal is, ahová a magyar

¹² Demény Pál: Évek. I. k. 56–57. l.

¹³ Svéd László: Lékai János politikai pályája. Ifjúsági Lapkiadó Vállalat, 1976. 31. o.

szekció tartozott. Ez az altitkárság adta ki a Kommunizmus című folyóiratot, amely az ultrabalos felfogás melegágya volt. Lékai Jánost eredendő politikai beállítottsága, bensőséges kapcsolata a szélsőségre hajló Kun Bélával alkalmassá tette a bécsi altitkárság szellemiségének befogadására. Amikor Demény Pál 1920 augusztusában Bécsbe utazott, hogy a KII megbízásából részt vegyen a délkelet-európai szocialista ifjúsági szervezetek első nemzetközi konferenciáján – nyomban vitába bonyolódott Lékaiával, aki ugyan testületi álláspontot képviselt, de egyéni hangszerelésben.

Mi volt a bécsi KIMSZ emigráns központ és Demény ellentétes felfogásának lényege? E sorok írója az 1970-es években feltette e kérdést Gerő Ernőnek, aki az 1910–1920-as évek fordulóján Lékai János mellett dolgozott a bécsi apparátusban. Gerő Ernő az alábbi írásos választ adta: „A KIMSZ és Demény Pál ellentétének lényege az volt, hogy a KIMSZ harci szervezetet, kommunista szervezetet akart építeni, amely elsősorban a kapitalisták és az ellenforradalom elleni *harcra* szervezi és közben nevezi az ifjakat internacionalista szellemben, ezzel szemben Demény Pál tolsztojánusnak vallotta magát,¹⁴ ellenezte a harcot, és csak az ifjak tanítását volt hajlandó elfogadni, de ezt sem kommunista, hanem tolsztoji szellemben: azaz ellen nem állni a gonosznak. Demény Pál a csoportjához tartozó ifjakra nagy hatással volt, s minthogy a könnyebb »megoldást« javasolta, könnyebben szerezhetett híveket, mint a KIMSZ... Lékai elvtárrsal néhányan... megbeszéltük, hogy mit tegyünk. Arra az egyértelmű megállapodásra jutottunk, hogy Deménnyel nem szabad megszakítani a kapcsolatot, mert számos becületes munkásfiatal és diák, s fiatal értelmiségi tartozik a csoportjához. Azt reméltük, hogy sikerül őt a kommunizmus útjára téríteni, vagy a csoportjához tartozó kommunista ifjakat, vagy legalább ezek egy részét. Ez azonban általában nem sikerült.”¹⁵

Gerő Ernő fenti emlékezése lényegében azt a vélekedést tükrözi, amely a tízes-húszas évek fordulóján obligát módon nyilvánult meg Lékai sok közvetlen munkatársánál. Demény Pál a gnosztikusokkal¹⁶ való „kacérkodását” ártatlan taktikai manővernek minősíti s állítása mellett korrekt bizonyítékok szólnak. Demény – Lékaiék vádjá-

¹⁴ A tolsztojánusok L. Ny. Tolsztoj, a nagy orosz író tanainak követői voltak. Tolsztoj elvetette az egyházi dogmákat, de a krisztusi szeretetet hirdette. Tagadta az államot és annak intézményeit, így a bíróságot, mert „ember ember felett nem ítélkezhet, s elvetette a hadsereget mint az emberirtás eszközt. Szerinte nem erőszakkal, hanem meggyőzéssel kell a társadalmat megváltoztatni. „Ne állj ellen a gonosznak erőszakkal”, tanította; a belső erkölcsi tökéletesedést tartotta egyedül helyesnek, mert csak ha minden egyén külön-külön megváltozik, akkor kerül sor a társadalom átalakulására.

¹⁵ PIL 867. f. g-127.

¹⁶ A gnosztikusok elsősorban annak a III. századig visszanyúló vallásbölcseleti áramlatnak a képviselői, akik a keresztény teológiát egyesítették az ókori Kelet vallásaival, valamint a neoplatonizmussal és a pitagoreizmussal. A gnosztikusok feltételeztek egy szellemi megismerhetetlen ősprincipiumot („a jó”), amely kisugárzásában nyilvánul meg, s amely szemben áll az anyaggal, a „rossz” forrásával. A megismerés célját a világ isteni lényegének feltárásában látták. Azt hirdették, hogy a pusztá hittől fel kell emelkedni a tudásig (a gnózisig), a vallási, filozófiai szemlélődés legmagasabb fokáig.

ra legelőször kiadatlan önéletírásában ad kimerítő választ: „Megkérdezte Lékai, hogy nálunk is terjednek-e krisztianusi eszmék, mint amilyent Sinkó [Ervin] terjeszt, s milyen kapcsolatban állók a gnosztikusokkal, mert erről is hallott. Azt válaszoltam, hogy éppen a politikai reakció keresztényinek nevezett pártjai utáltatják meg a munkásokkal az ilyen gondolatokat, a fiatalokra pedig egyáltalán nem hatnak. A gnosztikusokkal azonban valójában kapcsolatban vagyunk. Ez egy kis ártalmatlan szekta, a Városi Könyvtárban találkoztunk velük, ott tartanak előadásokat Schmitt Jenő Henrik nyomán a megismerő lélekről, a harmadik és negyedik szellemi dimenzióról, amiből ifjúnunkásaink szót sem értenek, de találkozóhelynek jók voltak ezek az előadások a téli időben. Vezetőjük akkor dr. Kepes Imre budai ügyvéd és Kreibitz Károly cukorgyáros volt. Mivel idealisták voltak, bizonyos mértékig szemben állottak a fehérterror brutalitásaival. Könyveket szereztünk tőlük, sőt egy sokszorosító gépet is. Ők meg örültek, hogy gyér számú hallgatóságukat munkásfiatalokkal szaporítjuk.”¹⁷

Demény valóságos céljai a gnosztikus előadásokat illetően a Demény Pál és társai ellen indított 1921-es perben is hangot kaptak. Az egyik ifjú vádlott, Dallos László vallomásából például kiderült, hogy ő a Fővárosi Könyvtárban, Kepes gnosztikus előadásán találkozott Deményekkel. Amikor Demény úgy látta, hogy Dallosnak „hajlama” van részt venni a mozgalomban, ismertette „titkos tervét”, melynek lényege: „először az ifjúnunkásokat a gnosztikus mozgalomra szerzi meg, aminek költségeit a szociáldemokrata párt fogja fizetni s azután a megszervezés után gyakori előadásokkal a kommunista eszmékre fogja nevelni”.¹⁸ Hamar kiderült, hogy Demény Pál tolsztojánus beállítottságáról elmélkedni teljesen indokolatlan, mivel az 1921-es házkutatás során fegyvereket találtak nála: 4 kézifegyvert, 1 zsák töltényt és egy szuronyt.¹⁹

A jelek szerint Lékai még 1920-ban felengedett a Demény iránti merev magatartásból. Erre utal, hogy Demény bécsi tartózkodása során bemutatta őt a kommunista emigráció tekintélyes személyiségeinek: Landler Jenő, Varga Jenő és Lukács György volt népbiztosoknak. S ami ennél is fontosabb: ekkor kapta meg a hivatalos megbízást a KIMSZ magyarországi szervezkedésének irányítására. Ellátták a legszükségesebb anyagiakkal, megbeszélték vele a kapcsolatok megteremtésének s a központi utasítások végrehajtásának mikéntjét.

Demény Csehszlovákián keresztül tért haza Magyarországra. Megkísérelt eleget tenni a bécsi utasításoknak. Gondot fordított az illegális szervezkedés biztonságosabbá tételét szolgáló sejtrendszer kiépítésére, valamint a kommunista propaganda fokozására. Rudas Béla – Demény későbbi munkatársa – meghatározása szerint ekkor kezdődött meg Demény Pál „második kommunista mozgalma”. Megjegyzendő: Demény nem az igazhítűek ortodoxiájával lendült bele „második kommunista mozgalmába”.

¹⁷ Demény Pál: Évek. I. k. 27. l.

¹⁸ BFL VII. 5. c. 1/1922-2687. IV. 305. l.

¹⁹ Uo. II. 160. l.

Mind munkamódszerében, mind a lehetséges harci terek kiválasztásában, minősítésében olykor bizonyos mértékben megszegte a Komintern és az Auslandskomité (AK) szigorú követelményeit. Erre a fegyelemsértésre – mint látni fogjuk – az AK embelei fel is figyeltek.

Demény Pál bécsi útját követően 15 bizalmasának beszámolót tartott a fényképészek szakszervezeti helyiségében, melynek során többek között kijelentette: „pusztán szeretettel nem lehet az eszmét keresztülvinni, mert munkás és munkaadó mindig ellenséges viszonyban lesz.”²⁰ Demény visszaemlékezése szerint főként sejtítkárok vettek részt a megbeszélésen, amelyen ő fölöttébb forradalmi hangot ütött meg. A táblára felírta: „Ez a kapitalizmus végső órája, itt a világforradalom!... Ezek után egyhangúlag elhatároztuk – írja –, hogy várjuk a világforradalmat.” Addig is, ameddig megérkezik a világforradalom, úgy döntöttek, hogy terjesztik a párt Proletár című lapját, a bécsi brosrákat, rölapokat, megszerkesztik, sokszorosítják újságukat, sok új sejtet szerveznek és felkutatják „a felnőtt együttérzőket.”²¹ Utóbbi illetően Demény megjegyzi még: „a felnőttek keresték a párt centrumát és mivel nem találták, gondolván ló helyett számár is jó, kapcsolódtak KIMSZ szervezetünkhöz.”²²

1920 második felében jól haladt a szervezkedés. A 6-7 főből álló sejteket Budapest több kerületében, gyáraiban s a fővárost övező városokban: Erzsébetfalván, Soroksáron, Újpesten, Tökölön, majd Budakeszin alakították meg. Csak az aszódi szervezkedés járt fiaskóval. A helyi csendőrs rajtaütött a helyi vendéglőben tartott titkos összejövetelen. Több résztvevőt őrizetbe vettek. A Kovács Pál álnéven szereplő előadó, Demény Pál elkerülte a lebukást. Később körözték, de nem találtak rá. Az Aszódon lebukott fiatalokúak néhány hónap múlva amnesztiával szabadultak. A szakszervezeti ifjúsági csoportokban életre hívott sejtek nagy befolyásra tettek szert. Demény embereit jó néhány csoport vezetésébe beválasztották. A gyári sejtek segítettek a munkások bérmozgalmait. Tevékenyen részt vettek a hajósok, a szabók s az erzsébetfalvai jutagyár dolgozóinak sztrájkjaiban.²³

Időközben figyelemre méltó személycserék történtek a KIMSZ bécsi titkárságának vezetésében. 1920 júniusában a meglehetősen kalandos életű és csaknem mindig balserencsés Lékai Jánost, a passauai határállomáson őrizetbe vették, mivel idegen – mi több – körözött személy útlevelével igazolta magát. Nyolc hetes rabság után szabadult. Kényszerű távollétében Rothbart Irma, a 19-es KIMSZ egyik vezetője, Sinkó Ervin felesége helyettesítette. Lékai – a KII vb megbízásából – részt vett a Szocialista Ifjúsunkások Szlovenszói Szövetségének 1920. szeptember 5-én Pozsonyban megtartott ér-

²⁰ Uo. II/a. k. 76. l.

²¹ Uo. 78. o.

²² Uo. 84. o.

²³ Uo. 84. o. Továbbá Demény Pál 1901–1991. Emlékkönyv. Szerkesztette: Székely Gábor. Demény Pál Alapítvány, 1995. 47–48. o.

tekeztén. Itt a bécsi vezetéssel elégedetlenkedő küldöttek összehívtak egy tanácskozást és a bécsi emigrációban élő 21 éves Balogh Lászlót, Kun Béla egykori személyi titkárát bízták meg a bécsi AK irányításával. E személycsere „sima” lebonyolításához, kéretlenül ugyan, de hozzájárult az osztrák rendőrség is. Lékait ugyanis – főberlőjének feljelentése nyomán – ismét őrizetbe vették, majd 1920 novemberében kitoloncolták Németországba. Balogh László 1920 szeptemberében átvette az AK vezetését, majd néhány hét múlva tisztségét megosztotta Rudas Béla orvostanhallgatóval, a KIMSZ 19-es központi vezetőségének egyik tagjával. Mindkettő mandátuma tiszavirág életű volt. 1921 elejétől már Gerő Ernő és Sallai Imre állt az AK élén.

Demény Pál 1920 decemberében néhány hétig Bécsben tartózkodott. Tárgyalt Balogh Lászlóval, Rudas Bélával, Gerővel, Sallaival, Lukács Györggyel és Landler Jenővel. Meglátogatta a Kassák családot és Uitz Bélát.

Az emigrációs pártvezetésben ekkor már kezdtek kikristályosodni azok a taktikai és szervezeti nézetkülönbségek, amelyek 1921-ben ádáz frakcióharcokba torkolltak. A párton belüli székértáborok, a Kun-frakció és a Landler-frakció perlekedései közvetve jelentős károkat okoztak az ifjúsági mozgalomban is.

Demény Pál vegyes érzelmekkel távozott Bécsből. Odahaza meglepetés érte. A KMP bécsi vezetése – jelesen Hirossik János – 1920 decemberében hazai pártmunkára vezényelte a 18 éves Andics Erzsébetet és a 20 éves Berei Andort. Az ő küldetésük kiváltképpen az volt, hogy a nehezen kezelhető és nehezen kiismerhető Demény-mozgalommal szemben hozzanak létre egy fegyelmezettebb, centralizálhatóbb, a pártépítésbe könnyebben bevonható ifjúságunk bázist. Andics és Berei nagy lelkesedéssel fogott neki a feladatnak. Egyes szakszervezetekben oktató munkát fejtettek ki. Nagy mennyiségű Bécsben készített, illegálisan Magyarországra becsempészett propagandaanyagot terjesztettek saját készítésű röpirataikkal együtt. Andicsék elképesztő konspirációs hibákat követtek el. Forradalmi hangvételű röplapjaikat úgyszólván nyíltan terjesztették a főváros utcáin. A Salgótarjáni úti villamos megállóhelyeken például „Világ proletárjai egyesüljetek!” feliratú röpcédulákat dobáltak be a villamoskoszikba.

Andicsék könnyelműsége idézte elő a Demény Pállal való összerugaszkodást. Előbbieken ugyanis néhány szakszervezetben kommunista színezetű előadásokat tartottak és otthagyták a magukkal hozott nagy mennyiségű röpiratot. Demény tartván a veszélyes következményektől, felszólította Andicsékat nyíltisakos forradalmi tevékenységük abbahagyására. Ámde Andicsék elengedték a figyelmeztetést a fülük mellett. Erre Demény elkövetett egy igen súlyos hibát, nevezetesen azt, hogy Andicsékat bepanaszolta a szociáldemokrata szakszervezeti vezetőknél, akik aztán eltűntették a „vétkeseket” szakszervezeteik látogatásától. Demény 1921-es rendőrségi kihallgatása során részletesen vázolta a fenti történeteket, majd a következményekről is szót ejtett: Megtörtént az, hogy egy alkalommal Berei őt a fámunkások szakszervezetéből lehívatta és megtámadta, illetve kérdőre vonta őt, hogy miért tiltatta ki őket a szakszervezetekből

és spicli szavakkal illette. Demény megnyugtatta őket, hogy nincs szándékában feljelenteni, azonban nem tartja helyesnek azokat az eszközöket, amelyekkel ők dolgoznak, mert így nagyon könnyen nem csak hogy magukat, hanem ártatlan embereket is bajba keverhetnek.²⁴

Demény Pál szinte egész további politikai pályáját beárnyékolta az etikát és a „párt-szerűséget” semmibevevő fellépése Andicsékkal szemben. A Komintern és a KMP sohasem bocsátotta meg neki ezt a botlását. Vélhetőleg okkal. Minthogy Andics Erzsébet ingázott Bécs és Budapest között, személyesen tájékoztathatta a KIMSZ külföldi bizottságát a Deménnyel kapcsolatos incidensről. Tény, hogy Demény 1921 áprilisában – nem sokkal Andics és Berei lebukása előtt (utóbbiakat április 28-án vették őrizetbe) levelet kapott a bécsi AK-tól, „melyben figyelmeztetik őt, hogy Andicsékat ne denuncálja.”²⁵

Andics Erzsébet, Berei Andor és 13 fiatal társuk letartóztatása, statáriális bírósági tárgyalása igen nagy port vert fel. Annál is inkább, mivel az új miniszterelnök, Bethlen István június elsején elhangzott parlamenti beszédében az úgymond fegyveres lázadó csoport szervezését kezdeményező 18 éves diáklány leleplezése és ártalmatlanná tétele nyomán riadóztatta a t. Házat a bolsevista propaganda ellen. E tekintetben – mondotta – „egyetlen egy ország sem áll olyan rosszul, mint Magyarország”.²⁶ Bethlen miniszterelnök az Andics–Berei-per lezajlása után hosszabb nyilatkozatot adott egy párizsi lapnak a bolsevizmusról. Felhívta a világ figyelmét a bolsevista veszedelemre, amely szerinte „ma nagyobb, mint bármikor volt”.²⁷

Andics Erzsébet és Berei Andor bebörtönzése után ismét csak egy hazai adu maradt a bécsi AK embereinek kezében: Demény Pál. A bécsiek és a budapestiek közt fennálló feszültséget mindenképpen csillapítani kellett. A KMP bécsi központja 1921. május elején a bécsi AK aktivistáját, a 23 éves Rudas Bélát irányította Budapestre. Rudas feladata a kompromisszum keresésén túl Demény szellemi-politikai pallérozása volt. A Hirossiktól kapott utasítás úgy szólt – mondta Rudas az 1921-es rendőrségi vallomásaiban –, hogy a „Demény-féle kommunista szervezkedést helyes irányba tereljem, ami abban állott, hogy a mozgalomban a szélsőséges kommunista szellemet kellett bevezetnem”. Hirossik „lelkemre kötötte, hogy a Demény-féle kommunista mozgalmat vegyem a kezembe és azt fokozottabb tevékenységre ösztönözzem, vagy pedig egy teljesen önálló földalatti kommunista mozgalmat indítsak meg.”²⁸

²⁴ BFL VII. 5. c. 1/1922-2687. III. 156–157. l.

²⁵ Uo.

²⁶ Bethlen István beszédei és írásai. Genius Könyvkiadó, 1933. 184–187. o.

²⁷ Népszava, 1921. augusztus 19. Bethlen nyilatkozata a bolsevizmusról.

²⁸ BFL VII. 5. c. 1/1922-2687. II. 71. l.

Rudas Bélának – Deménnyel, vagy Demény nélkül – az alábbi fő feladatokat kellett megoldania Magyarországon:

1. A KIMSZ sejtrendszerének megszervezése, kiterjesztése.
2. Az Örök Forradalom című havonta kétszer megjelenő KIMSZ-lap szerkesztése.
3. A bécsi grémium által küldött röpiratok, sajtótermékek terjesztése.
4. A bebörtönzött kommunisták segítése.

Rudasnak más dolga is akadt volna. Tudniillik a budapesti küldetés mellett megbízták még a balkáni régióba sorolt valamennyi kommunista ifjúsági szervezet ellenőrzésével. Sorsa, munkája azonban másként alakult.

Demény Pált lenyűgözte Rudas műveltsége, szerénysége, bátorsága, s bár ellentétben az ő Landler iránti rokonszenvével, Rudas inkább Kun Béla hívó volt, bízott konstruktív együttműködésük lehetőségében. Miután Rudasnak módja volt közvetlenül megismerkednie Deményék valóságos helyzetével és tényleges teljesítményével, a mozgalom fejlesztésének alapvető elvi és taktikai kérdéseiben könnyen egyetértésre jutottak. Olyannyira, hogy Rudas Béla lehorgonyzott Demény Pál mellett. Demény így emlékezik vissza kettejük összefogására: „Bélával elbeszélgettünk, kifogásoltam továbbutazását, marasztaltam. Ismertettem vele szervezetünket, taktikai készségünket. Bemutattam Terinek [a később Demény házastársává lett Liska Terézről van szó – S. L.], Demény Imrének, Lakatosnak, Weisingernek... Néhány nap múlva így szólt: két hétig kívántam maradni, de úgy látom, szükség van rám, kérj engedélyt, ha megkapom, nem utazom tovább. Írtam Sallainak, hivatkoztam az ő és Hirossik korábbi ígéretére, hogy segítőtársat kapok, kedvező válasz érkezett. Béla Erzsébeten kapott szállást Weisinger révén, későbbben együtt laktak Újpesten.”²⁹

Demény Pál és Rudas Béla úgyszólván felhőtlen barátsága, mozgalmi közössége hosszú évekig tartott. Jóllehet alig több mint egynegyed „szabad” évet adott nekik a sors a kezdeti közös munkálkodásra, céljaik megvalósításában viszonylag messzire jutottak. A szövetség sejt-szervezkedése mennyiségi és minőségi változáson ment keresztül. KIMSZ-sejtek alakultak, illetőleg erősödtek meg a fás, a vasmunkás, a cipész, a szabó, a festő, a fényképész szakszervezetben, a Hungária úti szakszervezeti helyiségben, Csepelen, Erzsébetfalván, Rákosszentmihályon, Újpesten, Aszódon, Solymáron. Létrehoztak több új üzemi sejtet is. Azonkívül két speciális sejt is működött: az egyik a technikai, a másik az elhárító sejt. Utóbbinak Nagy Kassák Rezső (Kassák Lajos nevelt fia) volt a vezetője. Minden sejt élén egy-egy sejtvezető állt. A sejtvezetők összekötő sejt révén tartották a kapcsolatot a 3 tagú sejt-bizottsággal. A KIMSZ akkoriban három illegális helyiséggel, egy sokszorosító készülékkel és egy írógéppel rendelkezett.³⁰

²⁹ Demény Pál: Évek. I. k. 137–138. o.

³⁰ PIL 500. f. 1/17. ó. e. 2–4. l.

1921 tavaszától jelent meg kéthetenként a KIMSZ-sejtek szigorúan belső terjesztésű, sokszorosított lapja, az Örök Forradalom. 8-12 oldal terjedelemben, 250-300 példányban állították elő. A lapot kezdetben Demény Pál, utóbb Rudas Béla szerkesztette. Pártorgánummá kívánták fejleszteni, de megvalósítására nem maradt idejük.³¹

Mindent összevetve: a Demény Pál által irányított illegális KIMSZ – Rudas Béla közreműködésével – 1921 nyaráig impozáns fejlődésen ment keresztül. Demény a szövetség korabeli szervezettségét így rekonstruálta kiadatlan emlékirataiban:

A KIMSZ tagsága 1921 júliusában

Központi sejt: Demény Pál, Brauner Béla, Lakatos Miklós, Mihala Gyula, Tabéri Rezső, Vavrusz István, Weisinger Mihály, Rudas Béla, Skorecz József. Hetenként értekezik, irányít.

Technikai sejt: 5 személy. Ketten külföldre távoztak a júniusi lefogatáskor, helyükbe más sejtekből újak érkeztek. Mindennapos készenlétben állnak.

Elhárító sejt: 5 személy, a szervezetekből kiemelve meghatározott feladatokra bármikor.

Propaganda csoport: Az előbbieknél lazább, csak a vezetőjük maradt meg. Hárman külföldre utaztak. Egyikük szimpatizáns csupán. A kimaradtak munkáját két, tag, valamint Szabó Kornél és Vidéky Aliz vállalták.

Szabómunkások: Sejtjüket a más beosztást kapottak helyébe kiegészítettük két új taggal. Így újból ötven vannak.

Famunkások: A katonának bevonult Szekért helyettesítették. Újabb sejtet szerveztek, tizen voltak. Zaklikovszkij József és Merényi (Szerényi) Sándor közülük tartozott, utóbbi talán együttérzőként.

Vasmunkások: Átszervezték. Négyen más területre kerültek. Új sejtet alakítottak a Telefongyárban, a Fegyvergyárban, a Bárdi garázsban és a HÉV-nél. Vezetőik régiek voltak. Összesen 17 tag, a Thököly úti szakmai sejt megszűnt.

Fényképészek: Tóth István letartóztatásával eggyel kevesebben maradtak, új tagot nem tudtak beszervezni.

Budapest III. ker.: A Bohn-féle téglagyárból bekapcsolódott Zagyva Lajos, Tiba András és Dörgő Károly. Így létszámuk hétre növekedett.

Budapest VI. ker.: A két VI. kerületi sejt új tagokkal 14-re szaporodott.

Budapest VII. ker.: A VII. kerületi szervezetbe a börtönbe került Leider Frigyes helyére Frisch Lajos bátyja, István jutott.

Budapest-Józsefváros-Kőbánya: Új sejteket sikerült szervezni a Józsefvárosban és Kőbányán. Előbbieket a Kovácsok Kálvária téri szakcsoportjában, utóbbiak a Munkásonban találkoztak, számuk a szokásos 5 volt.

Rákospalota: Az újpéstitiek és az odaköltözött Bécs János segítségével szerveztek 7 tagú sejtet az istvántelki és a szappangyári fiatalok köréből.

³¹ Demény Pál: Évek. I. k. 117. o.

Újpest: Két sejt maradt. Itt több szimpatizánst és idősebb munkást szerveztek be a mozgalomba.

Pestszenterzsébet: Az erzsébetiek inkább a felnőtteknél nyertek teret. Újabb ifjúsági sejt nem létesült.

Csepel: A régi lőszerüzem helyén beindult a Posztógyár. Az üzemben dolgozó Kronome beszervezte Szabad Ferencet, másokat a Munkásotthonból Hornyák Lipót, csakhamar sejt alakul ott. A két gyárban 3 sejt volt, azok szép számú velükérzőkre találtak Budafokról, Szigetszentmiklósról, Tökölről munkabajáróknál.

Soroksár: A soroksári sejt beolvadt az erzsébetibe, illetve a dunaharasztiába. Ott a Rákóczi-ligeti körzetben a legális ifjúsági csoportot vezették. Rabicshoz még 4 új tag csatlakozott.

Pestújhely: Minőségileg javították szervezetüket, 7-en, 8-an lehetnek.

Aszód: Az előző évi letartóztatással szervezetük felbomlott, a szabadultakkal egyelőre nem sikerült találkozni.

Isaszeg: A közeli Isaszegen gyökeret vert a KIMSZ. Elsőként a Kertész utcai húsipari szakszervezetben megismert Elekes Miklós csatlakozott az ifjakhoz, tőle Sárvári Berbuch János vette kézbe a gyeplőt. Ő a mozgalom legjobbjai sorába fejlődött.

Szeged-Makó: A szegedi szervezet Telegdi Pál lefogatásával időlegesen szünetelt. Néhány hónap múltán mások folytatták munkáját. A makói Nacsa Jánost személyesen csak a zalai internálótáborban ismertem meg. Szabadulását követően a mozgalom aktív tagja lett.

Próbálkoztak másfelé is. A kezdeti szervezkedés jelei mutatkoztak Esztergomban, Dorogon, Gyöngyösön, Győrcsanakon, Kispesten és Rákosszentmihályon.³²

Demény Pál és társai lebukása minden bizonnyal törvényszerűen következett be. Történelmi távlatból vizsgálva az akkori körülményeket, azt a feltevést is meg lehet kockáztatni, hogy a rendőri rajtaütés időpontjának meghatározását nem annyira az erőszakszervezet főnökei, mint inkább a magas politika legfőbb irányítói döntötték el. Magyarország kicsi ország - akkoriban - rengeteg rendőrrel, csendőrrel, detektívvel, önkéntes „nemzethű” besúgókkal. Az új rezsim politikai elhárítása természetesen profibb volt, mint a KMP és a KIMSZ bécsi titkárságának földalatti munkára kiképzett aktivistái.

Bethlen István konszolidációs terveiben az 1921-es év az alapozás időszaka volt. A Bethlen-kormány májusban kérte Magyarország felvételét a Népszövetségbe. Ez kísérlet volt a külpolitikai áttörésre. Decemberben a belső stabilizáció leglényegesebb elemeként kompromisszumot kötött az MSZDP-vel a Bethlen-Peyer-paktum keretében. A kormány e két terminus között fokozni kívánta a kommunista mozgalmak felgöngyölítésére irányuló rendőri-csendőri, igazságügyi tevékenységet. Demény Pál és társai lebukását a szokásos együttható tényezők: konspirációs hibák és besúgás idéz-

³² Demény Pál: Évek. II/a. k. 57., 107–112. o.

ték elő. A rendőri „begyűjtés” 1921. augusztus 23-án Brauner Béla könyvkötő, illegális lap- és könyvterjesztő erzsébetfalvai lakásán történt őrizetbe vételével vette kezdetét. Augusztus 25-én Demény Pál csuklóján szintűgy bilincs volt. Az illegális nyomdának is helyet adó rákosszentmihályi lakásán, harmadmagával: Liska Teréz és Nagy Kassák Rezsővel együtt fogták el. Mindkét lakásban rengeteg bűnjelt: lapokat, röplapokat, sokszorosító gépet, útleveleket, igazolványokat és fegyvereket foglaltak le a politikai rendőrség emberei.

A Demény-csoport tagjainak döntő többségét augusztus 25-én vették őrizetbe, de a teljes felgöngyölítés novemberig elhúzódott. A szabadságvesztés összesen 33 fiatalt érintett. Demény Pál szerint az augusztusi lefogatás „szervezetük egyhatedét” érintette, felső kapcsolataik és szimpatizánsaik neve „intakt” maradt.³³

Személy szerint a Demény-csoport alábbi 16–24 éves tagjai buktak le:

1. Demény Pál	1901	tanuló
2. Rudas Béla	1897	orvostanhallgató
3. Brauner Béla	1903	könyvkötő segéd
4. Kőszegi Aranka	1903	varrólány
5. Liska Teréz	1901	varrólány
6. Biczó Károly	1901	ércfényező és mázó tanonc
7. Lakatos Miklós	1904	géplakatos tanonc
8. Háner Ádám	1902	villanyszerelő
9. Mihala Gyula	1903	lakatostanonc
10. Schwartz Vilmos	1903	asztalostanonc
11. Bonci Alfréd	1901	vasesztergályos
12. Kronome Gyula	1904	lakatostanonc
13. Schwab Jakab	1904	esztergályos tanonc
14. Magyar János	1902	lakatossegéd
15. Hornyák Lipót	1903	lakatossegéd
16. Skorecz József	1903	lakatostanonc
17. Nagy Kassák Rezső	1905	villanyszerelő
18. Tabéri Rezső György	1904	asztalostanonc
19. Weisinger Mihály	1900	lakatossegéd
20. Frisch Lajos	1903	lakatostanonc
21. Radics Árpád	1901	gyári munkás
22. Kovács Sándor	1901	géplakatos segéd
23. Szili Sándor	1902	vasesztergályos segéd
24. Szili Gyula	1900	vasesztergályos segéd
25. Demény Imre	1904	tanuló

³³ Uo. 126. o.

26. Bezák Ferenc	1902	lakatostanonc
27. Nagy Sándor	1903	péktanonc
28. Frank Artúr	1902	asztalossegéd
29. Grünfeld Sándor	1903	kárpitossegéd
30. Goldstein Márton	1901	magántisztviselő
31. Virág Imre	1901	szabótanonc
32. Dallos László	1901	festőművész növendék
33. Nagy Miklós	1903	villanyszerelő
34. Telegdi Pál	1901	magántisztviselő
35. Rabics Sándor	1901	géplakatos

A fenti névsorban nem szereplő 6 vádlott, Kálmán György, Hölczl György, Vavrusz István, Szekér Nándor, Ék Sándor és Merkl József szökésben volt.³⁴ A felsorolt fiatalok közül huszonnégyet 1921. október 25-én rögtönítelő bíróság elé állítottak. A bíróság elnöke dr. Korpády Zoltán táblabíró volt. Az ügyész vádirata szerint „Demény Pál és Rudas Béla a bécsi kommunista párt megbízásából, ennek jelentékeny anyagi támogatása mellett és útmutatása alapján Budapesten és környékén abból a célból, hogy a proletárdiktatúrát fegyveres felkelés útján visszaállítsák, folyó év január kezdetétől fogva egész lefogatásukig terjedően az ifjómunkások körében az úgynevezett sejtrendszer szerint földalatti mozgalmat szerveztek és az erre a célra megnyert egyéneket rendszeres összejöveteleken oktatták a kommunizmus eszméire, azokat kommunista nyomtatványokkal és az általuk előállított Örök Forradalom című lappal állandóan ellátták és anyagiilag támogatták. Ekként az állam és törvényes rendjének erőszakos felforgatására irányuló mozgalmat, illetve szervezkedést kezdeményeztek és vezettek.”³⁵

Az ügyész halált kért Demény Pálra és Rudas Bélára, a bíróság azonban nem osztotta az ügyész véleményét. Demény szerint azért nem, mert a bírák szívét megremegtette az a körülmény, hogy a Demény-ügy tárgyalásának napja véletlenül egybeesett IV. Károly király puccs-kísérletével. Nos, eltekintve attól, hogy a két esemény nem esett egybe, hiszen az úgynevezett budaörsi csata október 23-án zajlott le – a két dolog közvetlen összefüggése különben sem lenne igazolható. Deményék enyhébb ítéletét valószínűleg a bethleni konszolidációs folyamat felgyorsulásáért, az elodázhatatlan belső béke megteremtéséért tett kormányzati erőfeszítések idézték elő. Bethlen István 1921 utolsó negyedében versenyt futott az idővel. Ennek bizonyításaként talán elég utalni a következő intézkedésekre: A miniszterelnök október 31-én – tehát mindössze néhány nappal a Demény-ügy statáriális tárgyalása után – távirati rendeletben utasította a főispánokat érélyes fellépésre a különítményesekkel szemben. November 26-án meghir-

³⁴ Demény Pál: Évek. I. k. 58. o.

³⁵ Demény Pál: „A párt foglya voltam.” Szerk. Kiss József. Budapest, ELTE-MKKE, Medvetánc Könyvek, 1988. 20. o.

dette a „szociális békét” magában foglaló konszolidációs programot. December 9-én meghozta „a rögtönbíráskodás kiterjedésének a lázadásra és a gyújtogatásra korlátozásáról” szóló rendeletet. December 22-én megkötötte az MSZDP-vel az említett Bethlen–Peyer-paktumot. December 23-án közzétették a közkegyelemről szóló kormányrendeletet. Ez volt a híres „paktumamnesztia”, melynek révén a Demény-ügyben lebukott fiatalok java része már otthon, családi körben tölthette 1921 karácsonyát.

Habár hangsúlyozzuk a politikai megfontolások elsődleges voltát a Deményék felett ítélkező bírák szívének „meglágyulásában”, nem becsüljük alá a vádlottak ügyes védekező taktikájának kedvező hatását a bírósági procedúra végkifejletében. A Demény-per vádlottai tartózkodtak attól a Komintern sugallta hősies magatartástól – amelyet nem sokkal korábban Andics Erzsébet és társai tanúsítottak akként –, hogy a statáriális tárgyalást a kormány és a bíróság lejárátására, a kommunista párt, a KIMSZ és a Szovjetunió melletti rokonszenvtüntetésre használták ki.

Deményék a statáriális tárgyaláson tagadták, hogy a proletárdiktatúra visszaállításért tevékenykedtek volna. Céljaikat a politikát kizáró „tudományos továbbképzésnek” minősítették. A rendőrség előtt tett vallomásaikat visszavonták, hivatkozván a „kényszerítés” tényére.³⁶

A rögtönítélő bíróság 1921 októberében, kétnapos tárgyalás után kimondta: az ügyben nem kompetens, ezért azt „gyorsított bűnvádi eljárásra teszi át”.³⁷ Deményék letartóztatása, bírósági procedúrája, bebörtönzése kapcsán nem feledkezhetünk meg a nagytudású és példás jellemű radikális szocialista ügyvédről, dr. Hébelt Edéről, aki elismert szaktudásával és emberségével mindenkinél többet segített a lebukottak védelmében, segítkezésének előmozdításában.

Demény Pál és Rudas Béla lebukása után Demény Imre és Hölczl György, majd 1922 januárjától – a bécsi AK megbízásából – Gerő Ernő vette át a KIMSZ hazai irányítását. A Demény Pál letartóztatását követő években Bécsből Budapestre vezényelt KIMSZ-szervezők, vezetők elsősorban azokra a Deményék által beszervezett személyekre építettek, akik vagy elkerülték a rendőri intézkedéseket, vagy nem kerültek ugyan el, de időközben amnesztiával szabadultak. Magyarán: a Demény Pál által 1919 nyara és 1921 nyara között irányított kommunista ifjúsági szervezet és a KIMSZ további tevékenysége között kétségbevonhatatlan a kontinuitás.³⁸

Demény Pál, aki előzetes letartóztatását a budapesti Markó utcai fogházban töltötte, 4 héten át érintkezett – főként illegális levelezés útján – szabadon maradt társaival. Csak utólag jött rá, mily nagy szívességet tett ezzel a mozgalom maradéka után vizslató detektíveknek. Memoárjában így marasztalja el akkori önmagát: nem volt he-

³⁶ Népszava, 1921. október 26. Ifjúmunkások a rögtönítélő bíróság előtt.

³⁷ BFL VII. 5. e. 1/1922-2687. IV. 282. l.

³⁸ Szekér Nándor: Föld alatt és föld felett. Kossuth Könyvkiadó, 1968. 132–148. o.; Demény Pál: Évek. I. k. 152–153. o.; II. k. 59. o., továbbá Révész Géza visszaemlékezése (PIL 867. f. r-82. 5., 25. l.).

lyénvaló, „hogy a cellaablakból lepénzelt fogházőrökkel, csomagcédulákon, dióban, cigarettapapíron, cenzúrázott levélsorok közébe, vegytintával írottan szüntelen leveleztem a szabadon maradtakkal, szoros kört vonva magam körül, nyomravezetőt. Leveleimben ismétlem, amit a kintiek amúgy is tudtak. Utasításokat adtam, amiket már régtől nem én, hanem a kényszerítő gyakorlat szabott meg... Öcsém hamis névvel a Bimbó utcába költözött, vele lakott Hölczl György és Nagy Miklós. A Markó utcai fegyházból számjelekkel és vegytintával írt leveleimet ő közvetítette a Szerb utcai börtönben letartóztatott Liska Terézhez és Kőszegi Arankához. Járt ügyvédekhez, a szociáldemokrata jogvédő irodába Hébelt Edéhez és éppen ezen az úton figyelték le a nyomozók”.³⁹

1921 novemberében sor került a pótlólagos őrizetbevételekre. Demény Imrét kilencedmagával fogták le.⁴⁰ A súlyosan beteg fiatalabb Demény-fiú nyolc hónap elteltével ugyan visszanyerte szabadságát, de nem épült fel, 1924 szeptemberében – 20 éves korában – meghalt. A Népszava egykori híradásában ez áll a tragikus eseményről: „A detektívek olyan súlyosan verték meg [Demény Imrét – S. L.], hogy a különben nem nagyon erős fiú halálos betegen került ki a gyűjtőfogház kórházából, tüdőbajt kapott és szombaton a Korányi Klinikán meghalt”.⁴¹

Visszatérve Demény Pál rabságának kezdeti időszakára, érdemes szemügyre vennünk börtönlevelezésének legjelentősebb irományát, azt a tartalmas levelet, melyet a szerző – Rudas Bélával egyetértve – 1921 októberének közepe táján vetett papírra. A levél természetesen az illegalitásnak megfelelő technikával készült; vérlúgsóval íródott, melyet vasgáliccal lehetett láthatóvá tenni. Demény terve az volt, hogy a levelet kicsempészteti a börtönből és eljuttatja öccsének. A küldemény azonban nem a címzett-hez, hanem a fogház parancsnokának kezébe került. Fontos tartalmától eltekintve személyes okom is van az említett okmány gondos vizsgálatára. Ugyanis tíz évvel ezelőtt én tettem közzé és elemeztem a Kritika hasábjain „A szakítás első okmánya” címen. Közlésemhez annakidején bíráló, kiegészítő megjegyzéseket fűzött dr. Bors Frigyes nyugalmazott villamosmérnök. Bors Frigyes 14 éven át vett részt a Demény Pál által vezetett mozgalomban, s hosszú ideig e mozgalom legfelsőbb vezetésének is tagja volt. Bors Frigyes írását a Kritika sajnos nem közölte s ami még nagyobb baj: levélének másolatát nem juttatták el hozzám. Majd egy évtized múlva – véletlenül – a Politikatörténeti Intézet egyik munkatársának jóvoltából került a kezembe. Bors Frigyes mindenekelőtt azt nehezményezte, hogy én Demény Pál szóban forgó levelét a szakítás

³⁹ Demény Pál: Évek. I. k. 69. o., II/a. k. 130. o.

⁴⁰ Lásd a detektívtestület Hajdók-csoportjának 1921. november 16-i jelentését. BFL VII. 5. c. 1/1922-2687. IV.

⁴¹ Népszava. 1924. szeptember 28. Demény Imre meghalt. Demény Pál – beszélgetéseink során – többször megvallotta, hogy mennyire gyötörte őt a lelkiismeretfurdalás öccse halála miatt. Mint mondta: nem lett volna szabad a gyenge fizikumú 15 éves Imrét bevinnie a veszedelmekkel teli illegalitásba.

első okmányaként kezelem, holott – mint megjegyezte – a „szakítás” vagy pontosabban: az önállósodás gondolata Demény Pál szerint is csak 1923 márciusában vetődött fel először.⁴²

Bors Frigyes bírálata után igyekeztem kiszélesíteni az elsődleges források kutatási bázisát s ennek alapján meggyőződtem róla, hogy az 1989-es állításommal szemben Bors Frigyesnek volt igaza. Vagyis, az 1921 októberében kelt börtönlevél nem tekinthető „a szakítás első okmányának”. Nem tekinthető annak már csak azért sem, mert a „szakítás” – vagy „önállósodás” gondolata Demény Pál szabadulása után, 1924-ben kristályosodott ki s 1925-ben lett belőle eltökélt szándék. De nem tekinthető ez a levél szakítási okmánynak azért sem, mert a két – lényegében azonos velleitá-sú csoportosulás különválásának igazában nem volt írásbeli dokumentációja. Demény „lázasát” nem követte a KIMSZ titkári tisztségről való lemondás, a Komintern bizalomvesztése pedig nem vezetett a megszokott rituális kizáráshoz.

Hangsúlyoznunk kell, hogy 1924–1925 egy több évet átölelő szellemi folyamat végkifejlésének terminusa. Az 1921-es börtönlevélnek mégis megvan az a jelentősége, hogy egyebek közt tartalmazza a változtatás igényének egyik korai megfogalmazását is. A folyamatos gondolati építkezést jól megvilágítják Demény Pál önéletrírásának alábbi sorai: „Ott [a pestvidéki fogházban] és akkor – a 433-as zárkára gondolok – még keveset láttunk és hallottunk a frakcióharcokról és annak káros következményeiről, de ahhoz elegendő, hogy Rudassal együtt megállapítsuk: az illegális mozgalom organizációján és taktikáján, elsősorban bécsi összeköttetéseinken változtatni szükséges. Az elkövetkező két esztendőben a gyűjtőfogházban és a sopronkőhidai fegyházban, a toloncházban, meg a zalaegerszegi internálótáborban, sok más elvtárral vitatkozva, többekkel egyetértve alakult ki azon felfogásunk, amelyről a későbbiekben pontosabban beszélék”.⁴³

Az 1921-es börtönlevél hüen tükrözi Deményék kritikus gondolkodását az emigrációs vezetésről. A levél szerzője elítélte a bécsi pártelit működését és egy idehaza kialakuló, működő kommunista párt mellett kardoskodott. Ez a párt, hangsúlyozta Demény, „csak egy harci párt lehet, ami nem alakulhat ki Bécsben a bomlásban, rothadásban, de az, ami itt a szenvedésben, a harcban, a győzelem [sic!] a börtönben alakul ki. És ez a fiatal párt küzdeni fog a mai rothadt kommunista párt ellen.”

A börtönlevélnek egy testáción jellegű kitétele is van, ami emberileg nagyon is érthető, hiszen néhány nappal Demény Pál és társai statáriális tárgyalása előtt íródott. Az örökhagyó sorokban ez áll: „Fiúk, vigyázzatok magatokra, lássátok nagy gyöngeségeket, kicsinységeket. Folyton lássátok s tanuljatok a mi esetünkben és egymásban a küzdő testvért látva, így szeretve, munkát folytatva, így dolgozva, áldozatkészen, komolyan, óriási fegyelmelzettséggel mint harcosok küzdjetek az egyetemes gazdasági hites

⁴² Demény Pál: *Rabságaim*. Magvető Könyvkiadó, 1989. I. k. 165. o.

⁴³ Demény Pál: *Évek*. I. k. 158. o.

művészi mindent átölelő kommunista forradalomért, a kommunista ifjúsági mozgalomért. És ha lebukunk, újak jönnek, ha elpusztulunk, értelme volt. Mi bízunk és kötve bár, de cselekszünk. Ti, kedves barátaink, szeretett társaink, folytassátok munkánkat!”⁴⁴

Egyébként Bors Frigyesnek abban is igaza van, hogy Demény Pál 1921-es börtönlevele a mozgalom megmentésének szándékával íródott. A szabadlábón lévő mozgalmi vezetők bátorítását szolgálta, s az új taktikai utasításokkal – amelyek lényegüket tekintve egybeestek a KII idevágó határozataival – az elesett mozgalom talpraállítását célozta.

Demény Pál és társai izgalommal készültek a gyorsított eljárásra, de a szerencse megint kedvezett nekik: Minthogy a kormány 1921. december 24-én rendeletileg hatályon kívül helyezte a gyorsított bűnvádi eljárási szabályokat, így Deményék ügyét rendes bíróság elé utalták. A budapesti büntető törvényszék 1922. június 12–13-án tárgyalta Demény Pál és nyolc társa perét. Demény Pált és Rudas Bélát egy év és három havi börtönre ítélték. Hét társukat 6-9 havi fogházbüntetéssel sújtották. Demény Imrét egy évi időtartamra próbára bocsájtották. A bíróság enyhítő körülménynek tekintette, hogy „a vádlottak összes ténykedése – a bécsi hazaárulóknak az állami és társadalmi rendünk erőszakos felforgatására törekedő utasításai dacára – nem terjedt tovább a kezdetleges intézkedéseknél, minek folytán cselekményükből állami és társadalmi életünkre semmi lényegesebb hátrány nem háramolhatott.”⁴⁵

Az ügyész megfellebbezte a valóban enyhének minősíthető ítéleteket. A Budapesti Királyi Ítéletábla nem méltányolta az elsőfokú bíróság bíráinak „kegyes jóindulatát”. Az 1922. október 21-én megtartott fellebbviteli tárgyaláson Demény Pál és Rudas Béla büntetését két évi fogházbüntetésre emelte. Az Ítélet Ábla kettejük esetében súlyosbító körülménynek tekintette, hogy „a bűncselekményt, illetve a mozgalmat nemcsak kezdeményezték és vezették, hanem annak szervezői is voltak s a többi vádlottakat ők vették rá a mozgalomban való részvételre.”⁴⁶ A Kúria 1923. február 26-án megerősítette a Tábla ítéletét.⁴⁷

Demény Pál és Rudas Béla büntetése egy részét a pestvidéki fogházban töltötte, majd 1922 novemberétől 1923 februárjáig mindketten a Mosonyi utcai toloncházban raboskodtak. Innen a sopronkőhidai fogházba kerültek. 1923. szeptember 26-án szabadultak, de csak formailag. Ugyanis szabadságvesztésük letöltése után a zalaegerszegi internálótáborba zsuppolták őket. Ez volt rabságuk utolsó stációja. Deményt nem lepte meg a pótlólagos raboskodás elrendelése. Murgó rendőr fogalmazó tudniil-

⁴⁴ A szakítás első okmánya. Demény Pál 1921-es börtönlevele. Közli: Svéd László. Kritika, 1989. augusztus. 12–14. o.

⁴⁵ BFL VII. 5. c. 1/1922-2687. 518. l.

⁴⁶ Uo. 531. l.

⁴⁷ Uo. 539–540. l.

lik már a Fő utcában megfenyegette: büntetése lejártával az illetékes hatóság ugyan szabadlábra helyezi – mondta Deménynek –, de ő majd őrizetbe véteti a jogerős ítélete beérkezéig. Valószínűleg súlyosbítani fogják, akkor átszállíttatja kijelölt börtönébe, ha pedig nem emelik fel a büntetését, akkor internálni fogja. És ha onnan is szabadulna, akkor házi őrizetbe veszi.⁴⁸

Demény Pál 1924 áprilisáig, Rudas Béla az év őszéig volt a zalaegerszegi internálótáborban. Murgo rendőrfogalmazó fenyegetései az utolsó betűig teljesültek. Mindketten megkapták a rendőri felügyeletet is.

A sivár börtönéletnek is akadnak kivételesen szép órái. Demény Pál 1923 januárjában – külön engedéllyel – megnősült. Elvette feleségül Liska Terézt, aki hónapokkal korábban szabadult a főváros Szerb utcai fogházából. A bizarr koreográfiájú börtön-nászt balsorsos évtizedek követték, de egymás iránti hűségük megtörhetetlen volt mindaddig, amíg az eliramló élet szét nem választotta őket.

A bécsi AK, nem sokkal a lebukásuk után, Demény Pál és Rudas Béla közös mozgalmi tevékenységének igen pozitív összegezését adta a KII-nek és a Kominternnek küldött jelentésében.⁴⁹ Az emigrációban élő kommunista vezetők kezdettől fogva élénk érdeklődést tanúsítottak a Demény-Rudas-per iránt. A vádlottak védekező taktikáját eltérően ítélték meg. Főként a Kun-frakció emberei kérték számon „a kommunizmus nagy ügyéhez méltó magatartást”, a tárgyalóterem propaganda szintérré változtatását, az „osztálybiróság” megvetését, kigúnyolását. Egyszerűen a vádlottak olyan „karakán” viselkedését várták el, melyben nem az önvédelem, hanem a hithű forradalmi eszméiség megvallása kap elsőbbséget.

A Demény-Rudas-per azonban más volt, mint akár a korábbi Andics-Berei, akár a későbbi Rákosi-per. A vádlottak ez esetben sem tagadták politikai hitvallásukat és bi-

⁴⁸ Demény Pál: „A párt foglya voltam.” 1988. 22. o. – Az 1921-es költségvetési vita során felmerült politikai kérdések közül a legtöbb és leghevesebb vitát váltotta ki az ellenzéki honatyák köréből az internálás intézménye. Bethlen miniszterelnök az ellenzék ama kifogására, hogy az internálásról nem bírói ítélettel, nem nyilvános tárgyaláson döntenek – úgy válaszolt, hogy az internálás nem büntetés, hanem preventív intézkedés, márpedig „nem akad magyar bíró, aki preventív intézkedések kimondására vállalkozik”. Bethlen úgy nyilatkozott, hogy az internálási rendszer „az egyedüli védekezési rendszer a kommunista propagandával szemben”, és az intézmény addig fog fennállni, „amíg arra a közrend szempontjából feltétlenül szükség van”. (Bethlen István gróf beszédei és írásai. I. k. 179–182. o.) Az internálás és a rendőri felügyelet (ref) kényszere nagy vitát váltott ki a Bethlen-Peyer-paktum előkészítő tárgyalásain is. A kialakult kompromisszum lényege az volt, hogy a kormány ragaszkodott az internálás és rendőri felügyelet kényszerének további fenntartásához, de hajlandó volt azt leszűkíteni „a terroristákra, a kommunista agitátorokra és más közveszélyes egyénekre.” Ugyanakkor kész volt kiengedni az internálótáborokból mindazokat, „akikért a szociáldemokráta munkásság (szakszervezetek) erkölcsi felelősséget vállal. (Iratok az ellenforradalom történetéhez. A fasiszta rendszer kiépítése és a népnyomor Magyarországon. 1921–1924. Szerk. és bev. Nemes Dezső. Kosuth Könyvkiadó, 1956. II. k. 247–254. o.; Romsics Ignác: Bethlen István. Politikai életrajz. Magyarágkutató Intézet, 1991. 143–144. o.) – Az internálótáborokat 1924-ben feloszlatták. Helyükbe a toloncházak léptek. A rendőri felügyeletet megszakítás nélkül alkalmazták, amíg a rezsim létezett.

⁴⁹ PIL 500. f. 1/17. ó. e. 2–4. l.

zonyított mozgalmi ténykedésüket, de elmaradt a szokványos magatartás: a látványosan vereséget szenvedők kabarisztikus melldőngetése, a győzelmet színlelő jelszóáradat, az ügyükben eljáró „osztálybíróság” pocskondiázása. Főntebb már említettük, hogy mi volt Deményék védekező taktikájának lényege és mi volt az ügyes taktika hozadéka. Most visszatérünk a Demény–Rudas-per s az emigráció összefüggésének vizsgálatára.

Lékai János, a kunisták fő szószólója a KIMSZ emigrációs központjában belekeverte a Demény–Rudas-per az éppen kulmináló frakciós vitákba. Mégpedig úgy, hogy a landlerista többségű AK-t „bűnsegédként” marasztalta el Deményék ama állítólagos törekvésében, miszerint ők úgymond a vádlottak padján hirdetni kívánják a gnosztikus és tolsztojánus tanokat. Lékai a KII VB-nek küldött 1921. decemberi jelentésében is hangot adott eme felfogásának: „megengedhetetlennek tartjuk – jegyezte meg –, hogy Demény Pál és Rudas Béla egy nyilvános bírósági tárgyaláson a gnoszticizmus és a tolsztojánizmus tanaival fognak védekezni a budapesti központ és a külföldi bizottság egyetértésével. A párt azt az álláspontot képviseli, hogy ha a bírósági termet nem lehet felhasználni már a kommunista agitáció tribünjének, akkor ne legyen anti-kommunista eszmék propagandájának eszköze.”⁵⁰

A KMP-n belül dülő frakcióharcok 1921 őszén érték el csúcspontjukat. Ekkor a Landler-frakció tagjai kiléptek a kunista többségű ideiglenes központi bizottságból. A KIMSZ – Landler-frakcióhoz húzó – külföldi bizottsága pedig megtagadta az együttműködést a párt ideiglenes központi bizottságával. A vehemens vitákban a Demény–Rudas-perre hivatkoztak. Az ideiglenes központi bizottság 1921. november 2-án – konkrétan megnevezett címzett nélkül – „Kedves ifjúmunkás elvtársak” megszólítású terjedelmes levéllel fordult feltehetőleg a bécsi AK és a budapesti központ tagjaihoz, aktivistáihoz. A levélben azt a képtelen álláspontot iparkodott „eladni”, miszerint 1920–21-ben a hazai kommunista ifjúmunkás-mozgalom minden sikere a Kun-frakcióhoz, minden hibája a Landler-frakcióhoz kötődött. „Az Andics-pör, a Láng-pör, a Rudas–Demény-pör gyönyörűen bizonyítják, hogy az ifjúmunkások jó kommunisták és jó forradalmárok – olvashatjuk a központi bizottság levelében. – Az ifjúmunkások emigrációs vezetősége azonban példátlan módon megfélemledik a gondjaira bízott mozgalom érdekeiről és olyan, kommunista elvtársakhoz nem illő fegyelemszegéseket és hibákat követ el, melyek kútforrásává lettek a kommunista ifjúmunkás szervezkedés krízisének... Megvizsgáltuk az ifjúmunkás vezetőség [AK] eddigi munkáját és megállapítjuk, hogy ez a vezetőség tehetetlen volt. Bármilyen gyönyörű forradalmi szervezőmunkát végeztek is odahaza az elvtársak, ez a vezetőség egyetlen helyes politikai utasítással sem tudta őket támogatni.” A KB levele új személyi döntésekről is hírt ad. Ebből derül ki az a – témánk szempontjából jelentős fejlemény, miszerint a párt ideig-

⁵⁰ PIL 500. f. 2/58. ó. e. 6. l.

lenes központi bizottsága a KIMSZ eladdig háromtagú (Jakab József, Sallai Imre, Gerő Ernő) külföldi bizottságát úgy egészítette ki öttagúnak, hogy Kázmér Józsefen kívül Demény Pál legközelebbi küzdőtársát: Rudas Bélát is beiktatta a KIMSZ bécsi grémiumába.⁵¹ Kázmér és Rudas megbízása jelképesnek tekinthető, mivel azidőben mindketten börtönbüntetésüket töltötték. Rudas Béla párttiszttségbe emelése, közvetve, Demény Pál mozgalmi tekintélyét is növelte, hiszen mindenki tudta, akit illetett, hogy Rudas Béla kezdeti magyarországi sikere személyi kvalitásai mellett mindenekelőtt a Demény Pálhoz való kötődéséből eredt.

A mozgalom külföldi vezető testületei 1923 tavaszán melegítették fel ismét a Demény-ügyet. A bécsi KIMSZ külföldi bizottság 1923. április 6-i keltezéssel jelentést készített a KII VB-nek. A jelentés a KIMSZ újjászervezési folyamatának akadozását részint Demény és társai „ellenséges” magatartásának tulajdonítja. Az 1922-es letartóztatások okozta vérvesztések mellett – olvashatjuk az említett jelentésben – egy másik körülmény is jelentősen nehezíti a munkát, nevezetesen az, hogy „mozgalmunknak már hosszabb ideje letartóztatásban levő vezetői [Demény és társai] az 1920–21-es években likvidációs hangulatot terjesztettek el és azoknak a fiataloknak, akikkel a börtönből fenn tudják tartani a kapcsolatot, szigorúan megüjták, hogy illegális mozgalomban részt vegyenek. Befolyásuk által sikerült is nekik sok értékes munkatársat távol tartani a mozgalomtól.”⁵² A jelentésben emlékeztetik a VB-t a KII titkárának Bécsben tett ama korábbi ígretére, mely szerint a VB Demény Pálnak és Rudas Bélának címzett levelet küld majd, melyben vázolja a KII álláspontját az illegális ifjúsági szervezet szükségességéről a magyarországi mozgalom adott periódusában.⁵³ Sallai Imre, az AK vezetője a KII VB-nek küldött 1923. május 8-án kelt jelentésében ismétlen szóvá teszi: a Jefim Zetlin által ígért levél még mindig nem érkezett meg.⁵⁴

A KII VB Sallait teszi felelőssé a mulasztásért. 1923. május 18-án kelt válaszlevelében közli: a Deménynek és Rudasnak küldendő levél azért késik, mivel álláspontjukat a szóban forgó kérdésben csakis a magyarországi helyzet alapos ismeretében szögezhetik le. Ismeretük azonban – éppen Sallai Imre hibájából – csak „egészen elégtelen mértékű”. Ezért „mellékelten küldünk egy levelet a két elvtársnak, amely azonban egyelőre csak álláspontjuk megkérdezése Magyarországon az illegális kommunista ifjúsági mozgalom szervezésének kérdéséről. Miután megkapjuk az elvtársak válaszát – jegyzi meg a levél írója –, ismét írunk. Addig is várjuk beható közléseket arról, hogy *miben áll véleményed szerint Demény és Rudas elvtársaknál a likvidációs tendencia.*”⁵⁵ A KII VB Demény Pálnak és Rudas Bélának címzett terjedelmes levele 1923. május 15-i

⁵¹ PIL 500. f. 5/3. ó. e. 41–46. l.

⁵² PIL 500. f. 5/5. ó. e. 56. l.

⁵³ Uo. 57. l.

⁵⁴ Uo. 55. l.

⁵⁵ Uo. 23–24. l.

keltezésű. A szerző nevezettekhez rendkívül barátságos stílusban szól. Ecseteli a magyarországi kommunista ifjúsági mozgalom illegalitásának elkerülhetetlenségét, és kéri Deményeket, hogy esetleges különvéleményüket közöljék a KII VB-vel.⁵⁶

Sallai Imre 1923. július 6-án kelt jelentésében tudatja a KII VB-vel: A Demény és Rudas elvtársakhoz küldött leveleteket mi továbbítjuk nekik.⁵⁷ A levél eljuttatása a címzettekhez ekkor még megoldhatónak látszott, hiszen mindössze néhány hét volt hátra Demény Pál és Rudas Béla kiszabott börtönbüntetésének leteltéig. Sallai nem számolt a „ráadással”, az internálással, amely még több hónapra elzárta a külvilágtól Deményt és Rudast. Ám a KII vezetőit gyanakvással tölthette el az a körülmény, hogy az AK emberei – jöllehet nem léptek kapcsolatba Deményekkel – ismételt szapulták őket. A jelek szerint a KII vezetői kezdték kétségbe vonni a Magyarországról küldött jelentések

⁵⁶ A levél közlését l. *Svéd László A szakítás első okmánya c. forrásközlésében.*

⁵⁷ PIL 500. f. 5/5. 6. e. 60. l. – Demény Pál több írásában azt a hiedelmet kelti, hogy a KII VB fenti levelét dr. Hébelt Ede ügyvéd szóbeli közlése alapján annak idején megismerte. Sőt, mi több, A párt foglya voltam c. könyvének 29–30. oldalán az úgymond kiszabadulása után megfogalmazott válaszevelének szövegét is publikussá teszi. Én viszont a Kritika 1989 augusztusában közzétett írásomban hangot adtam meglepetésemnek, mert meggyőződésem róla, hogy Demény Pál a szóban forgó levelet akkoriban sem egészében, sem részleteiben nem ismerte és így „válaszelevele” jóval később megfogalmazott, antedatált írás. Bors Frigyes a nekem címzett – fentebb már szóba hozott – kritikai megjegyzéseiben nem ismervén eléggé a primér forrásokat, e kérdésben is Demény mellé állt. Bors Frigyes a következő álláspontra helyezkedett: „Született egy másik börtönlevél is, melyet ugyancsak Demény Pál írt 1923 augusztusában válaszul a KII VB három hónappal korábban írt – Rudas Bélának és Demény Pálnak címzett – levelére. Itt Svéd László azt vitatja, miképp válaszolhatott Demény augusztusban egy olyan májusi levélre, amit feltehetőleg meg sem kaphatott, hisz akkortájt Kóhidán őrizték. Nos, valóban a KII VB levelét – oly körülmények között – a magyar posta akkor sem Rudasnak, sem Deménynek nem kézbesíthette ki. Ám Mihala Gyulától, Weisinger Mihálytól és Demény Pálné Liska Teréztől származó, egybehangzó korabeli tájékoztatás szerint – határozottan bizonyítom, hogy annak tartalmát (Hámán Kató közvetítésével) dr. Hébelt Ede ismertette a fogoly Demény Pál előtt. Ez pedig történt – annó dacumál – 1923 májusa és augusztusa között. Demény válaszevelének bizonyítatlan sorsa – elakadása vagy céltévesztése az illegális viszonyok tengernyi nehézségeivel magyarázható.” (*Bors Frigyes: Adalék „A szakítás első okmánya” című cikkhez. PIL 943. f.)*

Az eset valóságos historikuma a következő: Valamikor a hetvenes évek elején levéltári kutatásaim során kezembe került a Deménynek és Rudasnak címzett 1923-as KII-levél másolata. Mivel tudtam, hogy Demény éppen önéletrajzával foglalkozkodik, felhívtam őt telefonon és megkérdeztem tőle: kezebe jutott ez a levél valaha, ismeri-e? Azt felelte: soha nem került hozzá a levél, nem ismeri a tartalmát, de hálás lenne, ha küldené nekí egy másolatot. Azt válaszoltam: ez illegitím dolog, de megteszem neki, mert örülnék, ha megfelelő formában beillesztené készülő memoárjába. Így került a kérdéses levél másolata hozzá, így ismerte meg annak tartalmát fél évszázaddal később a kelleténél. Egyik elfekvő írásában ő maga bizonyítja igazamat. Ime Demény Pál vitát eldöntő vallomása: „Az Internacionálé levelére sem válaszoltam, mivel azt sohasem kézbesítették számomra. Sallai üzeneteit sem. Félszázadnyi esztendeje e becses levél keltezésének, ideje válaszadásomnak. Illemből és tisztelve a valamikori internacionálénk és végrehajtó bizottsága emlékének, hiszen régtől holtak, bizonyára minden tagja is az. Ám hogyan is írjam? Akkor, amikor a jó illatok a Malomtól felől bejöttek zárkamba, huszonkét évesen talán emígy postázok:

Kóhida, 1923 mondjuk augusztusa ...

... Valahogy így fogalmaztam volna akkor ott Kóhidán és a fantom-levélhez utóiratként mondhatom: ígéretemet töretlenül betartottam.” (*Demény Pál: Évek. I. k. 163–165. o.)*

korrektségét. Jellemző erre, hogy a KII VB – most már közvetlenül a hazai KIMSZ KB-nak címzett 1923. július 18-i levelében – újból szorgalmazta Demény Pál és Rudas Béla nézeteinek összefoglalását az említettek saját kezű írásával: „Kérünk benneteket, küldjétek el nekünk Moszkvába, ha lehetséges, Demény és Rudas elvtársak saját kezű részletes ismertetését az aktuális feladatokról az anyag gyűjtése és feldolgozása céljából, továbbá azért, hogy ezen elvtársak nézeteiről világos képet tudjunk alkotni. Ehhez nemcsak likvidációs tendenciájuk pusztá megállapítására van szükségünk, hanem azt is tudni akarjuk, hogy a jelenlegi időben egyáltalán hogyan képzelik el a szövetségi tevékenység berendezkedését. Ha lehetséges, jó lenne megkapni saját kezű ismertetésüket a számunkra szükséges felvilágosítás érdekében. Az elvtársak által hitelesített dokumentumokat kérünk tőletek, melyek tartalmazzák nézeteiket, ahogy ők azt a szövetség tagjaival ismertették. Ezeket bocsássátok rendelkezésünkre. Azt hisszük, hogy ezt a feladatot végre lehet hajtani, mivel úgy látszik, hogy az elvtársakkal biztos és gyors kapcsolatokat van.”⁵⁸

A KII VB 1923. július 31-én kelt, a KIMSZ külföldi bizottságának Bécsbe küldött – a Demény-ügyet is érintő – levele nem maradt fenn. Viszont a külföldi bizottság 1923. augusztus 8-án kelt válaszlevele rendelkezésünkre áll. Ebből kitűnik, hogy a KII VB Deményéknek címzett levele mindaddig expediatlan maradt és így a két hazai vezető nézeteinek kifejtésére egyelőre kevés a remény. A válaszlevél egyebek között az alábbiakat tartalmazza: „Tekintettel a rendelkezésre álló idő rövidségére és arra a körülményre, hogy Demény elvtárs még mindig fogságban van, sajnos nem vagyunk abban a helyzetben, hogy nézeteinek egy saját kezű vázolását nektek elküldjük. Ahogy kiszabadul, törekedni fogunk arra, hogy tőle egy ilyet kapjunk, vagy hogy őt egy bécsi, vagy berlini utazásra rábírjuk, hogy lehetővé tegyük képviselőikkel személyes beszélgetését. Ami Demény elvtárs és követőinek nézetét illeti, az abban áll, hogy tagadják az illegális munka szükségességét. Azt mondják, hogy az illegális szövetségi tevékenység a tomboló üldözések ezen periódusában felesleges és káros és hogy elvtársainknak csak a legális mozgalomban szabad tevékenykedniök. Vadnai elvtárs a legjobban fog tudni benneteket tájékoztatni a részletekről és a mi ellentétes felfogásunkról.”⁵⁹

A KII végrehajtott bizottsága nem érte be Sallai fenti tájékoztatójával, sőt a Moszkvába érkező Vadnai Tibor KIMSZ KB-tag szóbeli közlésével sem. A KIMSZ KB-nak címzett 1923. augusztus 23-án kelt levelében – ki tudja hányadszor – a bebörtönzött KIMSZ vezetők autentikus állásfoglalását követelte. Ez a levél azért is fontos okmány, mert hiteelt érdemlően bizonyítja Demény Pál több helyütt, több módon tett megnyilatkozásait, miszerint ő 1923-ban még a KII hivatalos magyarországi megbízottja volt. „Annak ellenére, hogy a mozgalom helyzetéről írásos jelentés, valamint a KIMSZ következő feladataira vonatkozóan javaslatok vannak és Vadnai elvtárs szóbeli jelentést is tett ne-

⁵⁸ PIL 500. f. 5/5. ó. e. 32. l.

⁵⁹ Uo. 64. l.

künk – olvashatjuk a levélben –, mégis úgy gondoljuk, hogy mégsem vagyunk a kétségtelenül bonyolult magyar viszonyokról olyanmíra behatóan tájékozottak, hogy álláspontunkat minden kérdéssel kapcsolatban és kimerítően közölni tudjuk veletek. Ezért tartjuk magunkat, úgy mint eddig, a már hozott határozatunkhoz, mely szerint végleges, átfogó állásfoglalásunkat csak akkor tudjuk ismertetni, miután megkaptuk a KII VB odaküldött meghatalmazottjának az ifjúsági mozgalommal kapcsolatos magyarországi helyzetről szóló pontos jelentését... Gondoskodjatok róla, hogy valamilyen módon tudomást szerezzünk Demény elvtárs álláspontjáról a magyarországi illegális munkával kapcsolatban a jelenlegi körülmények között.” Végül a KII VB tiltakozott Vadnai Tibor azon beállítása ellen, miszerint a VB hajthatatlan törekvése Deményék nézeteinek megismerésére a KIMSZ KB-val szembeni bizalmatlanságot tükrözi.⁶⁰

De ki is az a Vadnai Tibor, akit Sallai Imre, mint a Demény-ügy kitűnő ismerőjét konferált be a KII berlini irodájának. Vadnai Tibor (a korabeli mozgalomban jól ismert Vándor Pál öccse) a Tanácsköztársaság bukása után Bécsbe emigrált. Időnként az AK-ban foglalatoskodott, olykor futárszolgálatot is teljesített Bécs és Budapest között. 1923–24-ben néhány hónapig a KIMSZ KB tagja volt. Ausztriába való szökése előtt a Demény által vezetett ifjúkommunista mozgalomban tevékenykedett. Demény jól ismerte őt és kezdettől fogva ellenszenves volt számára. A később történekből következő kölcsönös lehetett az ellenszenv. „Miért a haragom? – teszi fel a kérdést Demény kiadatlan önéletírásában. – Mert hogy ezt a gyereket régebből ismertem, ott legyeskedett az előadásokon, néha kirándulásainkon, szaladt a lányok után. Annyira szószátyárnak, izgágának láttuk, hogy egyetlen sejtünk sem fogadta be. Utánam mások szint ilyennek találták.”⁶¹ Demény Pál memoárjaiból az sejlik ki, hogy ő, a külföldi ifjúsági vezetők bizalmatlanságának fő okát a Vadnai-féle jelentések és személyes információk vele kapcsolatos hamis, rosszindulatú beállításának tulajdonította. Ebbeli véleményét küzdőtársa, Bors Frigyes is osztja. Fentebb már idézett levelében így értékeli Vadnai negatív szerepét: „A nagy félreértés alapját Vadnai Tibor hamis, rosszindulatú jelentése képezte, akit – komolytalan magatartása miatt – Demény és Rudas a mozgalomtól távol tartani igyekezett. Ugyanis Deményékről azt állítani, hogy az illegalitást mellőzni akarták, az már 1922–1923 táján sem volt igaz.”⁶²

A Vadnairól alkotott negatív véleményeket az élet igazolta. A KIMSZ KB 1924 elején kizárta tagjai sorából. A kizárás indoklása azonban felettébb különös. A KIMSZ KB titkárának posztját akkor betöltő Székér Nándor könyvében olvashatjuk: Bécsben bejelentettem, hogy „Vadnai Tibort, akivel már sok bajunk volt, valamint Róth [Vándor] Pált likvidátori tevékenységük miatt kénytelenek voltunk illegális központi vezető szerünkéből kizárni. Azonosították magukat a börtönbüntetését töltő Demény Pál állás-

⁶⁰ Uo. 33., 40. l.

⁶¹ Demény Pál: Évek. II. k.. 161. o.

⁶² PIL 943. f.

pontjával, aki elvetette az illegális kommunista szervezetek szükségszerűségét, és felajánlották szolgálataikat a szociáldemokrata ifjúmunkásmozgalmi vezetőknek: Szakasits Antalnak és Gál Benőnek.”⁶³

Vadnai Tibornak 1923-ban valóban nagy szerepe volt abban, hogy a Demény Pál „likvidációs” törekvéseiről szárnyra kelt híresztelések nemzetközi dimenziót kaptak. Mégis, azt kell mondanunk, Demény túlértékeli Vadnai Tibor hamis jelentéseinek tényleges hatását, amikor szinte kizárólag neki tulajdonítja a KMP KB, a KIMSZ KB és a bécsi AK fokozódó elhidegülését személye iránt. Az a tény ugyanis, hogy a Bécsben és Moszkvában működő magyar kommunista vezetők java része könnyen, sőt „szívesen” elfogadta Vadnai Demény Pálról terjesztett valótlanságait, nem annyira a Vadnai megbízhatóságába vetett hitükkel, mint inkább a Demény Pállal szemben megnyilvánuló korábbi keletű fenntartásokkal magyarázható. Mert ne felejtjük el: Demény Pál démonizálására már 1920-tól történtek kísérletek az emigrációba vonult kommunisták körében.

Ki Demény viselkedésében, ki öltözködésének extravaganciájában, ki „különös” nézeteiben, ki „megmagyarázhatatlan” sikereiben, ki pedig egyszerűen az egész Demény-jelenségben fedezte fel ösztönös ellenszenvének okát. De – mint az hasonló esetekben lenni szokott – az ellene ágálók zöme egyáltalán nem, vagy egészen felületesen ismer- te Demény Pált. Elegendő volt az ismerősök, barátok, mozgalmár-társak elcsépe- lt szó- lama: óvakodjatok a likvidátortól. Eklatáns példaként érdemes megismerni Révész Géza egykori ifjúmunkás vezető, később partizánparancsnok, majd honvédelmi mi- niszter vélekedésével Demény Pálról. Révész nemes egyszerűséggel „elfajzott” ember- nek titulálta. „Én Deményt csak 1920-ban ismertem meg ... – emlékezett róla Révész 1965-ben. Néhányszor kijött Bécsbe és akkor bejött az ifikhez. Megmutogatta magát, hogy ő a magyarországi vezető gárdából való. Fennhéjázó, gőgös, pökhendi, nagyképű ember volt. Ahogy én emlékszem rá, még a külseje is. Széles karimájú, fekete Lassalle- kalapot viselt, csokornyakkendőt hordott. A bécsi ifjúmunkás emigráció – aminek nagy része munkásfiatalokból tevődött össze – antipátiával viseltetett iránta. Mikor én hazajöttem, Deményék lebuktak már, úgy tudom. Akkor elég sok rosszat hallottam ró- luk az elvtársaktól: Fehérvári Miklós bátyjától, Bencétől. Aztán egyes ifiktől, például Podakéktól, Török Zolitól. Ez bizonyos befolyást rám is gyakorolt... Deménnyel szem- ben volt egy ilyen elfogultság... Deménynek [a negyvenes években – S. L.] volt valami vegyi üze- me valahol Rákospalotán vagy Rákoskeresztúron és akkor arról beszéltek, hogy ehhez a pénzt ő a rendőrségtől kapta... Demény egy elfajzott ember.” Révész Géza ugyanebben a visszaemlékezésében megjegyzi: 1924 novemberében a Szovjetunióba való transzponálása előtt (Révész Géza fogolycsere-egyezmény révén került oda) „az

⁶³ Szekér Nándor: Föld alatt és föld felett. 212. o. – Vadnai Tibor a mozgalom peremére szorult, de nem hagytott fel kétes ügyleteivel. 1925-ben például az akkori MSZMP párizsi megbízottjának adta ki magát, ami miatt a párt kénytelen volt tiltakozni. (PIL 878. f. 2. cs. 23. ó. e. 2. l.)

utolsó héten minden nap volt látogatás – és akkor be is jött hozzám Demény Pál, Lakatos Miklós és Liska Teréz. Már civilben voltunk. Kaptunk egy fonott kosár ruhaneműt is, amit az elvtársak szedtek össze részünkre. És akkor ők meg a zsebünkbe csúsztattak 10 dollárt és 100 darab cigarettát.”⁶⁴ Ez „az elfájt ember” és környezete tette!

Ördögüzésre kapott kedvet Nádas István is, aki a tárgyalt időben a Szabó Kornél által vezetett kommunista diákcsoport tagja volt. Habár visszaemlékezésében elismerte, hogy csak felszínesen ismerte Deményéket, mindazonáltal „kalandor természetű betörőbandának” állította be őket.⁶⁵ Természetesen Gerő Ernő is lesújtó véleménnyel volt Demény Pál húszas évek eleji mozgalmi tevékenységéről. Gerő a tárgyalat korában a KIMSZ külföldi bizottságának egyik vezetője volt. 1922-ben hazatért pártszervező munkára, de még az évben letartóztatták. Alábbi értékelését 1974-ben fogalmazta meg: „A KIMSZ és Demény Pál ellentétének lényege az volt, hogy a KIMSZ harci szervezetet, kommunista szervezetet akart, amely elsősorban a kapitalisták és az ellenforradalom elleni harcra szervezi és közben neveli az ifjakat internacionalista szellemben, ezzel szemben Demény Pál tolsztojánusnak vallotta magát, ellenezte a harcot és csak az ifjak tanítását volt hajlandó elfogadni, de azt sem kommunista, hanem tolsztoji szellemben: azaz ellent nem állni a gonosznak. Demény Pál a csoportjához tartozó ifjakra nagy hatással volt, s minthogy a könnyebb »megoldást« javasolta, könnyebben szerezhetett híveket, mint a KIMSZ. Demény Pál emlékezetem szerint két alkalommal járt illegálisan Bécsben. Mindkét alkalommal én is részt vettem a vele folytatott vitában, melyet a KIMSZ részéről Lékai János irányított. Demény e vitákon tolsztojánus álláspontját képviselte, s e mellett kitarzott és így utazott vissza. Lékai elvtárssal néhányan, ma már nem emlékszem vissza, hogy ki vett részt e megbeszélésen, de arra emlékszem, hogy rajtam kívül Rudas Béla is részt vett. Megbeszéltük, hogy mit tegyünk. Arra az egyértelmű megállapodásra jutottunk, hogy Deménnyel nem szabad megszakítani a kapcsolatot, mert számos becsületes munkásfiatal, diák és fiatal értelmiségi tartozik a csoportjához. Azt reméltük, hogy vagy sikerül őt a kommunizmus útjára téríteni, vagy a csoportjához tartozó kommunista ifjakat, vagy legalább azok egy részét. Ez azonban általában nem sikerült. Sőt Rudas Béla, aki Bécsben a Deménnyel folytatott vitában velünk tartott, miután illegálisan hazaküldtük Magyarországra, csatlakozott Demény Pálhoz és hátat fordított a kommunizmusnak... Demény Pál csoportja lényegében likvidátor csoport volt... Deményék rátértek a frakcióharc útjára, de ez pártellenes és nem párton belüli frakció volt.”⁶⁶

Demény Pál sorsát persze végső soron nem a vele szemben korán kibontakozó és konzerválódó ellenszenv és fenntartások határozták meg, hanem az a körülmény, hogy kommunista pártbeli ellenlábasai többnyire a földalatti mozgalom vezéregyénisé-

⁶⁴ PIL 867. f. r-82.

⁶⁵ PIL 867. f. n-59.

⁶⁶ Gerő Ernő válasza Svéd László kérdésére. 1974. február 5. PIL 867. f. g-127.

ségeivé, 1945 után pedig a Rákosi-, majd részint a Kádár-éra meghatározó tisztségviselőivé váltak.

A Demény-ügy 1923 őszén lekerült a KMP, a KIMSZ és a nemzetközi kommunista grémiumok napirendjéről. Az érdeklődés megcsappanásának több oka volt. Úgymint:

1. Várt szabadulásuk helyett internálták Demény Pált és Rudas Bélát.

2. 1923 augusztusában megérkezett Budapestre a titkári teendőkkal megbízott Szekér Nándor és megalakította a KIMSZ 3 tagú vezető szervét (Szekér Nándor, Weisz József, Vadnai Tibor). A KIMSZ munkája a külföldi bizottság megítélése szerint kedvező irányt vett. Olyannyira, hogy a vezető szerv 1923 októberében megerősítette Szekért titkári funkciójában.

3. A Komintern VB 1923 októberében Komszomol munkára vezényelte Kun Bélát. Ő lett az OK/b/P képviselője a Komszomol Központi Bizottságában, majd a Komszomol KB irodájának tagjává választották.⁶⁷ Kun Béla magas komszomolista tisztsége, s vele tekintélyének növekedése a KII-ben, növelte a landleristákkal szimpatizáló Demény Pál hendikepjét az ifjúkommunisták nemzetközi központjában.

4. A szovjet illetékesek 1923-as ismételt fogolycsere ajánlatának elutasítása Deményék részéről. Demény Pál és Rudas Béla már 1922 áprilisában is szerepelt a szovjet és a magyar kormány megegyezése alapján lérejozt fogolycsere moszkvai jelöltjeinek listáján. Ezzel azonban egyikük sem kívánt élni.⁶⁸ A szovjet kormány 1923. augusztus 16-án a magyar kormánnyal történt megegyezés alapján újabb lépést tett Rudas és Demény kiszabadítására. A szovjet kormány 1923 augusztusában megküldött névjegyzékében Demény Pál és Rudas Béla az „okvetlenül kiadandók” soraiban szerepelt. Ennek ellenére Deményék maradtak.⁶⁹ A szovjetek és a moszkvai magyar kommunista vezetők azonban nem nyelték le a békát. Utóbbiak a visszautasítást nyilván gesztusértékűnek minősítették s Demény Pált meg Rudas Bélát „leírták”.

Demény és Rudas elejtésének tényét nem harangozták be, okiratban nem rögzítették, de attól az még tény maradt. Az elválás, az elkanyarodás, vagy ha úgy tetszik, az elszakadás témája máig tartó vitát gerjesztett, ami részint az elsődleges források elégtelenségére, részint a kulcsszereplő Demény Pál némi eltérést mutató memoár változataira vezethető vissza.

Az 1924-es szabadulás Demény Pál és Rudas Béla számára egyaránt új politikai pályaszakasz kezdetét jelentette. „1924 ősztől folytattuk a régi szervezkedést – emlékezett Demény az új kezdésre –, akkor ez már nem tartozott az emigrációs vezetés alá, a külföldi bizottság alá és mivel a III. Internacionálé őket ismerte el, valójában nem tar-

⁶⁷ Lásd *Grant Auetiszjan*: Kun Béla az oroszországi és a nemzetközi kommunista ifjúsági mozgalomban. In: Kun Béla és az ifjúság. Válogatott írások. Szerkesztette: Svéd László. Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó, 1986. 69–105. o.

⁶⁸ Svéd László: A szakítás első okmánya.

⁶⁹ MOL K 578 IM Bi. 550. 45/15. II. 875. l.

tozott ez a szervezkedés a III. Internacionáléhoz sem. A mi szervezkedésünk ettől kezdődőleg nem volt a kommunista párt szervezkedése sem az ifjúsági vonalon, sem a felnőtt vonalon”.⁷⁰

Nyilvánvaló logikai bukfenc, hogy Demény Pál egyfelől hangsúlyozza: csoportja a szabadulása utáni években nem a Komintern és nem a KII szekciójaként működött, másfelől ragaszkodik ahhoz az állításhoz, miszerint ő de jure változatlanul a KII megbízott magyarországi vezetője volt, mert úgymond sehonnan nem lépett ki és sehonnan nem zárták ki. „Elhanyagolása” miatt utólag szemrehányást is tesz a korabeli mozgalmi vezetésnek: „Miért nem kerestek meg engem, majd a néhány hónap múlva szabadult Rudas Bélát az illegális mozgalom vezetői? Én nem kutathattam utánuk lámpással a pesti utcákon, nem tudhattam, kik azok, hol vannak. Ők tudták címemet, hallottak kezdeti munkálkodásomról, ok az sem, hogy a börtönből kikerültek egy ideig parlagon maradjanak, közlik ezt velem. [Sic!] Akkor még nem értettem indítékát, Rákosi járt le Pestre, engem a Landler és Lukács emberének gondolt... jobbnak látta, ha kikerül. Az ifjúsági vezetők sem festhettek volna jó képet felőlem. Vadnai sejtette, hogy vele semmiképp nem dolgoznék együtt. ... Itt volt még a Szekér Nándor, őt a most beszélt év augusztusában elküldte Rákosi Moszkvába •tanulni• 28 évre.”⁷¹

Ne lovagoljunk az elszakadás formáján, mert különleges helyzetekben szokatlan megoldások is történhetnek, és mert az elszakadás alakításának hiánya nem befolyásolta a további fejleményeket. Demény panaszkodik, hogy szabadulása után nem keresték az illegális mozgalom vezetői. Szintén tőle származó forrásokból viszont ellentétes információt is kapunk. A Gyertyán Ervin által rögzített interjúbán például úgy nyilatkozott: szabadulása után felkereste őt többek között Szekér Nándor (a KMP központi vezető szerve, a „trojka” egyik tagja, s egyben a KIMSZ központi vezetőségének titkára), Krieszl János (a KIMSZ központi vezetőségének tagja), továbbá találkozott Poll Sándorral, a Magyarországi Szocialista Munkáspárt egyik alapítójával és „hosszasan” tárgyalt vele.⁷² Demény úgy véli: Rákosi azért kerülte őt ki, mert landleristának tudta. Csakhogy Rákosi 1924 decemberében lépte át a magyar határt, vagyis akkor, amikor Demény már – minden jel szerint – eldöntötte az „elkanyarodást”. Demény megint előhozakodik Vadnai Tiborral, aki szerinte továbbra is rossz képet fest róla s azért kerül, mert tudja, hogy Demény számára nem posszibilis munkatárs. De hát Vadnait – mint már említettük –, 1924 januárjában kizárták a KIMSZ központi bizottságából, tehát semmi politikai súlya nem volt a mozgalomban. Demény kurtán-furcsán bánik Szekér Nándorral, s ez megint csak némi értetlenséget vált ki a kutatóból. Őt – írja

⁷⁰ Gyertyán Ervin: Interjú Demény Pállal. (Televíziós beszélgetés szerkesztett változata.) In: Demény Pál. 1901–1991. Emlékkönyv. 74–75. o.

⁷¹ Demény Pál: Évek. II/b. k. 256–257. o.

⁷² Demény Pál. 1901–1991. Emlékkönyv. 78–80. o. – Demény más írásában megerősíti, hogy a fent nevezett három funkcionárius nemcsak a KMP organizációs bizottságával, hanem a Demény-csoporttal is kapcsolatot tartott. (Demény Pál: „A párt foglya voltam.” 36. o.)

Demény – elküldte Rákosi Moszkvába „tanulni”, kvázi vele nem tudott mit kezdeni. Csakhogy Rákosi 1925 augusztusában küldte el Szekért „tanulni”, azaz Demény sok-sok hónapig együtt dolgozhatott volna vele. Nem így történt, pedig Szekér az ő tanítványa, mondhatjuk, az ő felfedezettje, s nem táplált előítéletet Deménnyel szemben. Mi több, Szekér Nándor volt az első és az utolsó KIMSZ titkár, aki jelentésében tárgyilagosan megállapította: a mozgalom minden korábbi sikere nagyrészt Demény Pálnak és társainak köszönhető.⁷³

A „magára hagyott” Demény Pál panaszkodását eleve nem vehetjük készpénznek, mivel 1924 az átmenet évét jelentette számára; a „pihenés”, a kivárás, az erőgyűjtés időszakát, melyet a „hiányolt” illegálisok sürgése-forgása aligha tett volna nyugalmassabbá. A rendőri felügyeletet sem lehetett félvállról venni, kivált nem a kezdet kezdetén. A családi gondok szintén felgyülemlettek 1924-ben. A hozzá nagyon közel álló Imre öccse meghalt, ebben az évben jött világra Vera lánya. Az anyagi kérdés előtérbe került: a családot el kellett tartani. Vérteli mozgalmár volta ellenére magára kellett erőttenie egy kis szünetet a mozgalmi tevékenységben. Leghívebb embereivel természetesen összedugta a fejét, meghányta-vetette velük a közeljövő lehetőségeit, feladatait, de ez még nagyon a kezdet kezdete volt a mozgalmi munkában.

1924 a vég és a kezdet e göröngyös politikai pályán. De a pályamódosítás távolról sem jelentette Demény Pál karakterének átlényegülését. Sem politikai attitűdje, sem jelleme nem változott. Életfelfogása a régi. Pusztán arról van szó, hogy fellázadt a mozgalmi militarizáció ellen, nem hagyta, hogy belekényszerítsék a Komintern Prokrusztész-ágyába. Szuverén alkat volt, nem szerette a drillt. Amellett nehezen tudta elviselni a rá kényszerített névtelenséget, személytelenséget, amely az illegális sejt-szervezkedés elkerülhetetlen velejárója. Rajongott a népszerűségért, a nevéhez kötött lépésekért. Valljuk be: Demény Pál nem a földalatti harcra termett.

Az illegális kényszerűségét – minden szóbeszéd ellenére – felismerte és elismerte. Viszont való igaz, úgy érezte magát benne, mint kerek cövek a négyszögletes lyukban. Életeleme a legális közösség volt, ahol kiélhette pedagógus hajlamait, ahol törzsfői módon dönthetett, ahol tudását kamatoztathatta, ahol vitatkozhatott és veszekedhetett. Áldozatra ezután is kész volt, de most már csakis a saját maga vállalta kockázat mértékében. Olyan csupa élet ember, mint ő, nem vállalhatta, hogy élete virágában az eszme vértanúja legyen, de magára vette az élő forradalmár sorsát, amely a Horthy-rendszerben nem volt más, mint bizonyos értelemben folyamatos mártírium. Lelke rajta, aki utóbbit nem tartja erénynek.

Demény Pált a Magyarországi Szocialista Párt létrehozása meglepte. Állítása szerint nem voltak különösebb fenntartásai a KMP legális fedőpártjával szemben, de huzamos működési lehetőségében nem hitt. Körének több jeles tagja e párt tisztségviselő-

⁷³ Lásd a KII Balkán Föderáció Ifjúsági Titkárságának küldött 1924. január 19-i jelentést. PIL 500. f. 5/6. 6. e. 45. l.

je lett. Önéletírásában hangsúlyozza: „Jól kimutatható és dokumentálható kapcsolatok alakultak ki 1925 közepétől, jó három éven át a Vági-párt – ahogy a korabeli sajtó nevezte az MSZMP-t – és a Demény-csoport között.”⁷⁴

Miután – barátai segítségével – behatóan tanulmányozta az új realitásokat, döntött további politikai ténykedéséről. Két fontos mozgalmi terepet jelölt ki a maga számára: a Magyarországi Szociáldemokrata Pártot és az Alkoholelleses Munkásszövetséget. Belépett az MSZDP-be, jóllehet távol állt tőle a szociáldemokratizmus, belépett az AMSZ-ba, habár helyel-közzel megitta a maga kis borát. „Mindkettőt munkaterületnek tekintettem a kommunista agitáció és propaganda számára” – olvasható visszaemlékezésében.⁷⁵ Rudas Béla szabadulása után hazaköltözött szüleihez, s állást vállalt egy gabonanemesítő cégnél. Rudas szintén belépett a szociáldemokrata pártba, s kiterjedt mozgalmi tevékenységet folytatott. Az MSZDP fővárosi, VIII. kerületi szervezetének, a magántisztviselők szakszervezeti ellenzékének, a Természetbarátok Turista Egyesületének vezetőségi tagja, s a Stromfeld Aurél irányítása alatt működő ellenzéki „intézőbizottság”, a későbbi „Stromfeld-kör” néven elhíresedett társaság tagja lett.

Demény Pál és társai 1925 augusztusában életre hívták irányító testületüket mozgalmi munkájuk koordinálására. Lényegében a régi, hűséges KIMSZ-tagokból verbuvált gárda állt sorompóba. A 6 tagú „felső kör”-ben Demény Pál, Mihala Gyula, Rudas Béla, Weisinger Mihály, Lakatos Miklós és Skorecz József kapott szerepet. Létrehozták az 5–7 tagú „belső kör”-öket a régiók legális és illegális munkájának irányítására.⁷⁶

Demény Pál és társai mozgalmi tevékenysége a húszas évek második felében túlnőtt a speciális ifjúsági munka keretein, habár jórészt továbbra is ifjúsági közegeben dolgoztak. Megtartották és fejlesztették ifjúsági közösségeiket és kivált 1927-től új organizációkat is létesítettek, szakszervezeti ifjúcsoportokat hódítottak meg, s egyes pártifjúsági csoportok is az ő kezdeményezésükre jöttek létre. A tudásnak kivételes hatalmat tulajdonítottak s ezért nagy súlyt fektettek az előadásos propagandára, a szemináriumi oktatásra a szociáldemokrata, kommunista értékek mentén. Különösen híressé váltak az úgynevezett munkaiskolák, melyek válogatott hallgatóikkal, szigorú fegyelemmel az előadók és általában az ifjúsági aktivisták felkészítésének műhelyeivé váltak a deményista mozgalomban. Különösen a Klement Károly által vezetett csepeli organizáció váltott ki elismerést. (Klement tagja volt az MSZDP csepeli szervezete végrehajtó bizottságának.) Szűcs József, a deményisták kispesti ifjúsági vezetője évtizedekkel később így vallott egykori törekvéseiről: „Taktikánk az volt, hogy a szocdem kezeket kihasználva egy olyan forradalmi magot fejlesszünk ki, amely az adott történel-

⁷⁴ Demény Pál: „A párt foglya voltam.” 36. o.

⁷⁵ Demény Pál: Évek. II/b. k. 254. o.

⁷⁶ Uo.

mi viszonyok között párttá szélesedik ki. Ezért nagyon ügyeltünk arra, hogy a szociáldemokratákkal való viszony jó legyen.”⁷⁷

Az ezekben az években tanúsított hangyaszorgalom s az adott lehetőségeket kihasználó taktikus működés alapozta meg azt, hogy Demény Pál viharvert, priuszos csapata újfent az ifjúságpolitika tengelyébe került, mégpedig a szociáldemokraták oldalán. A húszas-harmincas évek fordulóján a szociáldemokrata pártifjúsági mozgalmat jelentős mértékben azok a fiatalok alapozták meg, akik a tízes-húszas évek fordulóján – a Komintern égisze alatt – Demény Pál vezényletével a KIMSZ illegális hálózatának megteremtésén fáradoztak. A rendőrség fortélyos meggondolásból egyelőre nem gátolta a folyamat kibontakozását, bár Deménynek szavát sem hitték, szabadulása után is gyanakodva méregették.

Az MSZDP vezetői hosszú ideig ódzkodtak pártifjúsági szervezetük létrehozásától. Tartózkodásukat részben az 1918–19-es forradalmak ifjúsági mozgalmának – számukra – negatív tapasztalatai motiválták, de fontos szerepet játszott a tétovázásban a szakszervezeti ifjúsági mozgalom élén álló Szakasits Antal vehemens tiltakozása is. Az illegális KMP és a KIMSZ viszont – Deménnyel és Demény után is – szorgalmazta a szociáldemokrata pártifjúsági mozgalom életre hívását, mert ebben látta föld alá szorított ifjúsága politikai karanténból való kitörésének legjobb lehetőségét. Nem véletlen, hogy az első szociáldemokrata pártifjúsági csoportokat tulajdonképpen kommunista fiatalok hozták létre 1924-ben. Ám ezek a csoportok 1925-ben sorra-rendre átléptek az MSZMP Fiatalmunkás Alosztályának szervezeteibe.⁷⁸

Később, a húszas évek végén – az ellenzék segítségével – újabb és újabb pártifjúsági csoportok keltek életre – kivált Budapesten. Ezek legalizálásra vártak. Az MSZDP Országos Ifjúsági Bizottságának (OIB) megalakulását élénk sajtóvita előzte meg. Szakasits Antal elutasító írásával kezdődött a polémia, amelyhez kritikai megjegyzéseket fűzött a Lipcsében egyetemi tanulmányait folytató, magát radikális szocialistának valló Elkán László. Ő a szakszervezeti tiltakozással szemben a szakszervezetekre és a pártra egyaránt kiterjedő egyetemes és osztályharcos ifjúságmozgalmat javasolt, sőt követelt. Elkán elvbarátai közreműködésével röpiratban is nyilvánosságra hozta ebbeli követeléseit. Az 1928-as pártkongresszus kezdeményezésére 1929 elején elkészült az új szervezeti szabályzat tervezete, melynek a pártifjúsági mozgalommal kapcsolatos kitételeit a szakszervezeti vezetők jobbról, a pártellenzék balról opponálta.

Végül is Mónus Illés oldotta meg a gordiuszi csomót olyképpen, hogy az MSZDP 1929-es kongresszusán egész tekintélyével és szónoki képességével kiállt az ellenzék által szorgalmazott pártifjúsági szervezkedés mellett. Demény így látta a húszas évek

⁷⁷ PIL 867. f. sz-74.; 867. f. k-456.; továbbá Molnár Jenő visszaemlékezésének másodlata (utóbbi a szerző tulajdonában).

⁷⁸ Svéd László: Az Országos Ifjúsági Bizottság helye a magyar munkásmozgalmában. Párttörténeti Közlemények, 1981. 3. sz.

végén feltűnően tevékeny s a modernizálás irányába húzó pártvezért: „A Conti utcából akkor már ide honosult Mónus Illés, »a párt esze« köpcös természetével fürgén cikázott... Kaput nyitott az értelmiségiek előtt, többüknek pártalkalmazást adott. Szívügye a Népszava és a Szaktanács, segíti a nőmozgalmat és az ifjúság szervezését. A szaktanácsiak vaksin pillogtak, kifogásolták, hogy közibük engedte Stromfeldet, Hébeltet, Madzsart, Ágostonnét, azt, hogy az oktatásügynél maga mellé vette Szentirmait, Braun Somát, Keleti Mártont, az ifjúságnál Elkánt, Rudast meg engemet.”⁷⁹

Az 1929-es pártkongresszus elfogadta a szervezeti szabályzat ifjúsági mozgalomról szóló szakaszát, azaz zöld jelzést adott a pártifjúsági csoportok létrehozásához. Ugyanakkor rendelkezett az „Ifjúsági Összvezetőség”, a némi autonómiával felruházott Országos Ifjúsági Bizottság felállításáról. Az OIB-t, sok perpatvarral járó előkészítő munka után, csak 1931. március 16-án sikerült megalakítani a pártifjúsági csoportok összvezetőségének budapesti ülésén.⁸⁰

Demény Pál, Rudas Béla, Klement Károly és társaik kitűnő taktikai érzékkel, teljes erőfeszítéssel segítették a szociáldemokrata pártifjúsági mozgalom megalapozását. Szántó Zoltán és társai pere után, tehát 1927-től alig palástolt rivalizálás körvonalai bontakoztak ki a KMP és a deményista organizáció között a szociáldemokrata munkásifjúság megnyeréséért, illetve elhódításáért. Mi az oka annak, hogy eleinte a deményisták kerekedtek felül ebben a versengésben? Mivel mindkét kommunista mozgalom taktikai kérdésnek tekintette az MSZDP-hez való viszonyát, az eltérő taktikák közül az életrevalóbb volt esélyesebb. A húszas évek végén kaotikus állapotok uralkodtak a magyarországi legális ifjúmunkás-mozgalmakban. Széles spektrumban működtek egymás mellett a politikai, szakszervezeti, kulturális és sport indíttatású egyesületek az MSZDP égisze alatt, szociáldemokrata, s részben kommunista szellemiséggel. E szervezetek vegyes politikai felfogású tagjai nem éltek békében egymással. Mindennaposak voltak az indulatos szócsaták, veszekedések. Egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy ezt az irracionális és veszedelmes testvérharcot megszüntetni, de legalábbis mérsékelni egy erős, hatékony szociáldemokrata pártifjúsági mozgalom képes.

Tulajdonképpen a KIMSZ-nek is fontos volt egy ilyen mozgalom megteremtése. A szövetség rugalmasabban gondolkodó tagjaiban az összefogásra, de legalábbis a szociáldemokraták elleni harci hevület tompítására irányuló készség megvolt. De nem szívesen sértették meg az illegálisban hatványozottan szigorú pártfegyelmet. Márpedig a mindenható Komintern arra készítette a KMP vezetőit, hogy ifjúsági szövetségük tagjait lehetőleg tartsák távol a szociáldemokrata pártifjúsági mozgalom megalapozásáért folyó küzdelemtől. A KMP KB kezdetben kétértelmű – támogassuk is, ne is – határozatokkal biztatta politikai saszszézásra az ifjúkommunistákat. Ezt az ambivalenciát tükrözi például a KIMSZ KB 1929. áprilisi programja, amely ugyan a szociáldemok-

⁷⁹ Demény Pál: Évek. III/a. k. 27–28. o.

⁸⁰ Svéd László: Az Országos Ifjúsági Bizottság helye a magyar munkásmozgalmában.

rata pártifjúsági szervezeteket változatlanul harci terepnek tartotta, de az OIB létrehozására irányuló törekvéseket – „konkurens” szövetség szükségletenségére való hivatkozással – ellenezte.⁸¹

A szociáldemokrácia elleni harc új szakaszának lényege még 1929-ben megvilágosodott, amikor a Kominternben kialakult és uralkodóvá vált a „szociálfasizmus” teóriája. A KIMSZ éppen a II. kongresszusára készült, melyet 1930 júliusában tartottak meg Ausztriában. A kongresszusi tézisek „jobbítása” végett néhány napig Budapesten tartózkodott a jugoszláv illetőségű Stefek Cvijič (Stefán), a KII tisztségviselője. Cvijič átfogalmazásai igen kategorikus és merev jelleget adtak a véglegesített téziseknek. A szociáldemokratákkal kapcsolatos kitétel például az alábbi módon manifesztálódott: „A szociálfasizták ellen mindenütt állandó, konkrét és kíméletlen harcot kell folytatni. Nem lehet legális lehetőségnek tekinteni a szociáldemokrata pártban lévő ifjúsági csoportokat. Ilyenek létrehozását minden eszközzel meg kell akadályozni. Amennyiben megvannak ezek, akkor az alulról kialakítandó egységfront segítségével kívülről vezetett romboló tevékenységet kell kifejtetni.”⁸²

Ám még Stefek Cvijičnél is élesebb, szélsőségesebb hangot ütött meg Kun Béla, aki a KIMSZ II. kongresszusán tartott fő referátumban olyan képtelen kijelentéseket tett a szociáldemokratákról, amelyeket évekkel később maga is megbánt: „A magyarországi szocdem párt túlzás nélkül mondvá fasiszta párt... A szocdem párt az elcsapata a burzsoáziának a bolsevizmus, a Szovjetunió és a KMP elleni küzdelemben... Helytelen volna a szocdem pártot már eltemetni még mielőtt meghalt volna, mert a szocdem pártot megdölgleszteni csak a forradalom fogja minden országban.”⁸³ A KIMSZ II. kongresszusa a fentiekkel összhangban álló határozatot hozott,⁸⁴ amelynek révén „sikeresen” kivonta a szövetség tagjait az OIB és a szociáldemokrata pártifjúsági mozgalom életre hívásáért folytatott küzdelemből. Ma már világos, hogy a KIMSZ-re akkoriban ráerőszakolt Komintern-séma teljesen távol állt a magyar szekció nemzeti környezeti realitásaitól s maradandó károkat okozott a baloldali ifjúsági mozgalmak fejlődésének egész történeti folyamatában.

Demény Pál mindig éberén figyelte a „hivatalos” kommunista párt ballépéseit, s az őrizetlenül hagyott mozgalmi tereumokat haladéktalanul megszállta embereivel. Ez persze nem tetszett a riválisoknak s előbb-utóbb megkezdődött a lökdösődés, a kiszorítási. Demény Pál egészen kiváló taktikai érzéke az OIB esetében is sikerekben gazdag éveket eredményezett a deményista mozgalomnak. Az MSZMP megalakulásával óriási vérvesztéssel szembesültek az MSZDP-ben maradt ellenzékiek, hiszen a velük

⁸¹ PIL 500. f. 1/134. 6. e. 2. l.

⁸² PIL 500. f. 5/23. 6. e. 32., 37. l.

⁸³ PIL 500. f. 3. cs. 15. 6. e. 8. l.

⁸⁴ PIL 500. f. 1/113. 6. e. 1–99. l. A KIMSZ II. kongresszusa résztvevőinek 1977. március 9-én felvett csoportos visszaemlékezése.

egyképpen gondolkodók jó része pártot cserélt. Demény felismerte, hogy az ellenzék maradékának szüksége van rá, s mivel neki meg az ellenzékre volt szüksége, sikeres fraternizálás jött létre köztük. Stromfeld Aurél, Ágoston Péterné, Madzsar József, Hébelt Ede, Blaskó Artúr, Kis Jenő és nem utolsósorban Elkán László – ezek a jeles személyek mind baráti köréhez tartoztak.

Miután Mónus Illés eltökölte a pártifjúsági mozgalom létrehozását és ehhez megnyerte a kongresszust, a vezető személyek kiválasztását rábízta Kis Jenőre, Elkán Lászlóra. Vétójoggal nem kívánt élni, nem is élt. Nem kapálódzott Demény Pál OIB-s vezetőségi tisztsége ellen sem, bár meglehet, sejtette, hogy vele alighanem törököt fognak. Ám még Mónus éles szemével sem lehetett látni a legális baloldali ifjúsági szférában érdemlegesebb erőt Demény társainál. Ők voltak leginkább kéznél. Részben velük kellett megkísérelni a feladat végrehajtását. Demény Pál írja az előzményekről: „A pártifjúsághoz előrelátásból, meg kényszerítette fordultunk. Erős bázisunkon, az alkohol-elleneseknél a talaj fellazult, nem kívántunk azon elcsúszni... Nekünk meg éppen az kellett, hogy a tavaly indult pártifjúsági szervezkedésünk a szocdem pásztorok áldását elnyerje. E kongresszust kergető vasárnapra [sic!] kispesti lakásomon az ún. felső kör eltervezte az első OIB képünkre alakítását. Bizakodásunkat az erősítette, hogy a peremvárosokban működő ifjúsági csoportokat már szervezetünk irányította, újabban megnyertük a hatodik kerületiek, az erzsébetvárosiak, a zuglóiak és az óbudaiak értelmesebbjeit. Megbeszélésünkre először hívtuk el a kőfaragó Klement Károlyt és a szövőmunkás Szabad Imrét.”⁸⁵

A pártifjúsági csoportok összvezetőségének 1931. március 16-i ülésén megválasztott tisztségviselők összetétele ékesen bizonyítja Demény Pál és társai nagy súlyát a szociáldemokrata pártifjúsági mozgalom alapvetésében. A legfontosabb posztokra az alábbiakat választották meg (Demény embereinek neve dőlt betűkkel szedve): elnök Elkán László, titkár *Klement Károly*, oktatási felelős *Rudas Béla*. Az Országos Ifjúsági Bizottság tagja többek között *Demény Pál*, *Szabad Imre*. Az OIB központi aktív hálózatában is több híve volt található. Nevük: Rácz József (Csepel), Szűcs József (Kispest), Bondi Vilmos (Pestszenterzsébet), Hunwald Ákos (Budapest, VI. ker.). Az akkoriban kialakuló vidéki szociáldemokrata pártifjúsági csoportok élén részben szintén Demény Pál káderei állottak. Békéscsabán Blahut János, Orosházán Dumitrás Mihály, Debrecenben Tóth Mihály és Kecskés Julianna, Makón Lájér József és Kovács Károly, Miskolcon és Diósgyőrben Nagy József és Kupferstein László, Esztergomban Martsa Alajos és Németh Pál, Isaszegen Sárvári (Berbuch) János képviselte Demény követőit.⁸⁶

⁸⁵ *Demény Pál*: Évek. III/a. k. 33–34. o.

⁸⁶ *Demény Pál*: „A párt foglya voltam”. 46. o.; *Demény Pál*: Zárkatársam, Spinoza. Akadémiai Kiadó, 1989. 262. o.; *Svéd László*: Az Országos Ifjúsági Bizottság helye a magyar munkásmozgalomban. 10–11. o.

A szociáldemokrata vezetők számára kétségkívül Rudas Béla volt a legelfogadhatóbb Demény munkatársai köréből. Rudas ragyogó intellektusa s az oktatásban betöltött különleges szerepe megnyerte őket. Ellenzékiségében nem láttak veszélyt. Elkan László füle mellett elmentek Demény alig palástolt kommunisztikus megjegyzései. Egyébként is ő szentül hitte, hogy egy Lipcsében tanult „radikális szocialistát” forradalmiságban nem lehet felülmúlni. Elkan már csak nemzedéki alapon is összefogott Deménnyel az idősebb szociáldemokraták vaskalaposságának kipellengérezésében.

Felmerül a kérdés, tulajdonképpen mit akart Demény elérni az OIB révén? Hadd válaszoljon ő maga: „szocdem ruházatú, ám kommunista testű ifjúsági mozgalmat”.⁸⁷ Ez kockázatos elképzelés volt, hiszen egy erősen szélsőséges start a mozgalom elvetelésének veszélyével járt. A történelmi körülmények valójában egy ellenzéki színezetű szociáldemokrata ifjúsági mozgalom egészséges „kihordására” adtak esélyt. Deménynnek tehát egy idő után okvetlenül veszítenie kellett.

Demény Pál megjelenése a szociáldemokrata ifjúsági mozgalomban nem mentes elentmondástól. Ugyanis valójában ő akkoriban a szociáldemokrata eszmerendszert kategorikusan elutasította. Mégis, valami eredetien deményi szemlélettel iparkodott az MSZDP valamennyi elágazását megismerni, megérteni és hasznosítani mozgalma számára. Abból a felismerésből indult ki, hogy a Horthy-rendszer az MSZDP-nél baloldaliabb pártot nem tűr el. „Táptalaj volt hát számunkra a szociáldemokrata párt, valamelyest öntözgettük is. Ellenségnek sohasem mondtuk, ám senki sem vált közülünk hívévé. Fordítottjaként azonban onnan sokan nevelődtek sorainkba. Meggyőzni vezetőiket, egyezkedni velük meg sem próbáltam. Nem véltem én őket osztályárulóknak, sem gazembereknek... Mégiscsak meleg helyiségeket adnak szemináriumainknak, tömegeket mozgósítanak választói gyűlésekre... így-úgy munkásérdekeket szolgálnak, némelykor szerelik a harcot, de hát istenkém, mit kívánjunk tőlük?” Demény a pártellenzékét sem glorifikálta. Ők sem kívántak többet – jegyezte meg –, mint „egy etikusabb, ujjnyival harcosabb szociáldemokrata pártot. Támogattuk törekvéseiket, hiszen könnyítették propagandánkat... a kezükbe jutott kerületi pártszervezetekben támogatták az ifjúsági szervezkedést...” De „percig sem azonosultunk velük.”⁸⁸

Hogy lehetett ilyen attitűddel evickélni a szociáldemokrácia vizein? Fogas kérdés. Demény Pál jó emberismerő lehetett, tapasztalta, kivel-kivel miként lehet a legkönnyebben szót érteni, megtanulta, hogyan kell az emberi gyengeségeket a maga és a köz javára fordítani. Érdekes például az, amit álcázási gyakorlatáról vall: „De hát voltam igazul szociáldemokrata e párt ferencvárosi, majd kispesti szakszervezeteiben, az OIB vezetőségében? Későbbben sokat munkálkodtam, sohasem tanultam meg kedves kis nyelvezetüket. Nem voltam én nyílt jóval utána sem az ellenállási mozgalom nacionalista tisztjei körében, bólintgattam káprázatos tervükre, de csak azt latolgattam,

⁸⁷ Demény Pál: Évek. III/a. k. 55. o.

⁸⁸ Demény Pál: Évek. II/b. k. 361–362. o.

mennyi fegyvert, milyen térképeket, iratokat szerezhettek el tőlük. Őszintétlen voltam mindenkor az erőszakszervezetek nyomozóival, bírásaival szemben, azon igyekeztem akár hóstelen pózban, hogy mihamarabb elkerüljek karmaikból...”⁸⁹

Demény Pál munkálkodása az OIB vezetőségi tagjaként csupán egy esztendeig tartott. Mindenekelőtt a munkásifjúság oktatásában vett részt. Rudas Béla közreműködésével sikereiket nagymértékben annak következtében érhették el, hogy az Oktatási Bizottság élére dr. Braun Somát állította a párt s a bizottságba rövidesen bekerült Madzsar József is; mindketten a baloldal reprezentánsai közé tartoztak. Madzsarnak köszönhetően az ifjúsági csoportokban zömmel ellenzéki előadók jelentek meg. Az előadások a politikai, közéleti kérdések megvitatásának fórumaivá váltak. „Nem csupán előadásaink tartalmával, hanem hallgatóinkkal kialakított közvetlen, barátságos érintkezésünkkel különböztünk a hivatalosan merev, tudásukat fitogtató oktatóktól – hangsúlyozta Demény -. Előadásaink előtt, meg utána közibük ültünk, a helyi viszonyokról, kifogásairól, vezetőikről érdeklődtünk, megfeleltünk elméleti kérdéseikre, munkahelyi problémáikra.”⁹⁰ Ezeknek a mozgalmi „műhely-beszélgetéseknek a jelentőségét fokozta a korabeli magyar valóság. A gazdasági válság, a nagyméretű munkanélküliség, az 1931–32-es statárium igencsak indokoltta tette a folyamatos konzultációt az ifjúsági mozgalom tagjai és vezetői között. Az 1931-es pártkongresszusi jelentés szerint az OIB egy év leforgása alatt 384 esetben, összesen 9500 hallgató részvételével rendezett előadásokat, illetőleg szemináriumokat a pártifjúsági csoportokban.⁹¹

Az OIB és az ifjúsági csoportok a szorosan vett pártmunkából is kivették részüket. Úgy az 1930-as budapesti községi választások, mint az 1931-es országgyűlési képviselőválasztások előtt választási agitációt folytattak. Az OIB röpiratban is tájékoztatta a fiatal munkásokat a választások tétjéről. A pártifjúság részt vett a Népszava terjesztésében és segített a lap ellen meg-megújuló hatósági támadások visszaverésében.⁹²

Demény politikai radikalizmusa az OIB-ben kivált a háborúellenes fellépéseiben nyilvánult meg. Ez szemet szűrt az őt egyébként is árgus szemekkel kémlelő párt és szakszervezeti vezéreknél, akiket viszont sakkban tartottak a hatóságok. A háborúellenes harc persze időszerű volt, s az MSZDP maga is részt vállalt belőle. A fegyverkezés ütemének félelmetes felgyorsulása a világban, a fasiszta diktatúra küszöbén álló Németország makacs követelése a fegyverkezési „egyenjogságra”, a japánok agressziója Kínában, a növekvő háborús uszítás és sok más békeellenes megnyilvánulás a saj-

⁸⁹ Demény Pál: Évek. II/a. k. 226. o.

⁹⁰ Uo. 364. o.

⁹¹ A Magyarországi Szociáldemokrata Párt vezetőségének és a párt parlamenti csoportjának XXVIII. évi jelentése az 1931. évi december hó 6-án és a rákövetkező napokon tartandó pártgyűléshez. 1931. 37–38. o. Közli: Az Országos Ifjúsági Bizottság, 1929–1942. Szerk.: Bakó Ágnes–Svéd László. Kossuth Könyvkiadó, 1984. 129. o.

⁹² Uo.

tóban is élénk visszhangot kapott. Demény Pál kiélte antimilitarista hajlamait s közvetett formában a Szovjetunió védelmét is szolgálta. Részt vett az 1931-es pártkongresszuson az OIB képviselőjeként. Felszólalásában a következők hangzottak el: „Türelmetlen és elkeseredett az ifjúság, amelyet ellenséges erők fojtogatnak: a nyakára hurkolt kötel egyik végét az ország agrár- és finánciókéje, a másikat az imperialista nagyhatalmak húzzák. Ez az ország el fog pusztulni, vagy elpusztul az a rendszer, amely meg akarja az új generációt fojtani. Mi lesz velünk, fiatalokkal? Nincs munka, kenyér, állás, föld. Ezt az ifjúságot nem fogják többé felhasználni háborús célokra, nem leszünk ágyútöltelékek. (Lelkes taps és bekiáltások »Le a háborúval!«) Nem akarjuk egy imperialista állam felvonuló területévé tenni az országot. Mi azt akarjuk, hogy Magyarország a béke állama legyen és a külpolitikánkat olyan szempont irányítsa, amely kivezeti az országot a lezúllott gazdasági helyzetből. A fiatalok tudják, hogy a világot csak a szocialisták tudják megváltani. Ha a párt határozott osztálypolitikát fog folytatni, akkor a fiatalság ott áll majd mögötte...”⁹³ Demény Pál ugyan sehol nem említi, hogy kongresszusi felszólalásába belefoglalta volna a Szovjetuniót is, viszont egyik memorandumában kommentár nélkül ismerteti Büchler Józseffel történt egyik börtönbeszélgetését, amelyben Büchler állítólag megjegyezte: „amikor maga az 1931-es kongresszusunkon azt mondta, hogy a munkanélküliség enyhítésére követeljük a kormánytól a kereskedelmi és a diplomáciai kapcsolatok felvételét a Szovjetunióval, akkor én felkaptam a fejemet és azt gondoltam, na ezen a Deményen se lehet segíteni.”⁹⁴

Az OIB az 1932. február 5-én megtartott rendkívüli összehívású ülésén foglalkozott a háború és béke problematikájával. Klement Károly elnöki megnyitója után Demény Pál is felszólalt. Az OIB ekkor háborúellenes felhívással fordult Magyarország dolgozó népéhez, proletárfiúságához. Együttal a Szocialista Munkásinternacionálnak és a Szocialista Ifjúsági Internacionálnak küldendő határozatot fogadott el. Utóbbi többek közt így szólt: „Mi nem akarunk meghalni imperialista célokért. Az ifjúság nem akar háborút és nem akar testvérgyilkos lenni. A magyarországi szociáldemokrata ifjúság minden erejével küzd a háború ellen és minden erejével küzd a szocialista társadalomért, mert csak attól a társadalomtól várhatjuk a háború végleges likvidálását, amely a föld elnyomott népeit felszabadítja és testvéri szolidaritásban egymáshoz fűzi.”⁹⁵

⁹³ A Magyarországi Szociáldemokrata Párt XXVIII. országos pártgyűlésének (1931. december 6–7–8.) jegyzőkönyve. Budapest, Világosság ny. 1931. 14. o.

⁹⁴ Demény Pál: „A párt foglya voltam.” 53. o.

⁹⁵ Népszava, 1932. február 7. Le a háborúval! A Szocialista Munkásinternacionálnak és a Szocialista Ifjúsági Internacionálnak küldött határozatot szintén „Le a háborúval!” címen a Népszava 1932. február 21-én közölte. (Demény Pál: Rabságaim. I. k. 423–424. o.) Az összehívású ülés kiáltványát közli: Az Országos Ifjúsági Bizottság, 1929–1942. 132–134. o.

A pártifjúság háborúellenes röpirat kiadását is tervbe vette, de nem kapta meg hozzá az MSZDP központi titkárságának engedélyét.⁹⁶ Mi indokolhatta a pártvezetőség óvatosságát? A jelek arra utalnak, hogy a Demény által fogalmazott két háborúellenes írás publikálása miatt belügyi fenyegetés érte a Népszava szerkesztőségét. Erről az esetről Hébelt Ede így tájékoztatta Deményt: „Berontott a Párttitkárságba Györki Imre [szociáldemokrata országgyűlési képviselő], ott vad patáliát csapott a két közleményért. Elmondta, hogy őt jóakaratóan figyelmeztették a belügyből: elkerülhetetlen a Népszava betiltása, ha még egy háborúellenes felhívást közöl. Megkérdezte Mónustól, hogy ki írta ezeket a marhaságokat.”⁹⁷

Ezek után Demény Pál „szociáldemokrata” pályafutása egy hónapon belül befejeződött. 1932 márciusában szinte feltűnés nélkül kiadták az útját. Jellemző, hogy anyagi és politikai motiváltságú fegyelmi ügyére éppen most találtak pontot tenni, holott azt már jóval korábban – 1931 áprilisában folyamatba tették. Igaz, a párton belüli választott bírósági ügyek általában elhúzódtak. A Demény–Rudas–Klement-ügy választott bírósági elnöke Lévai Sándor, jegyzője Kiss Roland volt.

Demény Pállal szemben hét vádpontot állítottak fel. Közülük négy gazdasági, anyagi, három pedig politikai színezetű volt. Politikai bűneit jelentéktelenné törpítették. Kifogásolták a szakadár vasmunkásoknál kifejtett aktív tevékenységét, beleértve a köztük folytatott MSZDP-ellenes propagandát. Azonkívül szemére vetették, hogy párton kívüli egyénekkel szövetséget egy mozgalmi kérdésekkel foglalkozó és a párt tudományos folyóiratával szemben álló folyóirat kiadására.

A választott bírósági ítélet 9 oldalas indoklásában lényegében lopással és sikkasztással vádolják Deményt. Bizonyítására több konkrét esetet hoznak fel, majd a következőként summázzák a vádlott „folyamatos pénzügyi manipulációit”: „Deménynek szokatlanul szétágazó mozgalmi tevékenységét mindenütt kétes háttérű anyagi zavarok kísérték. Feltűnően sok szervezettel tartott összeköttetést, a munkásmozgalomnak ügyszólván nincs oly ágazata, amelyben ne forgolódná, de mindenütt avval tűnik fel, hogy elszámolási nehézségei keletkeztek. E tekintetben nem válogatós a legális vagy illegális szervezetek között. Az eljárás során nemcsak a csepeli, kispesti, pesterszébeti, legkülönbözőbb és ellentétes irányú munkásmozgalmi alakulatokkal való örökös elszámolási zavarai kerültek napvilágra, hanem az AMSZ-szal, az Eszperantistákkal, a Népszava könyvkereskedéssel is voltak rendezetlen, vagy kínosan rendezett elszámolásai. (A Népszava könyvkereskedés számlakivonatai az iratok között.) Még a

⁹⁶ Lásd Berliner Márton (Budapest VI. ker. ifjúsági csoport) felszólalását az MSZDP XXIX. kongresszusán. Népszava, 1933. január 8. A Magyarországi Szociáldemokrata Párt XXIX. országos kongresszusának jelentése, továbbá a Budapesti terézvárosi pártifjúsági csoport vezetőségének 1932. december 15-én kelt jelentése. PIL 658. f. 8/46. ő. e. 44. l.

⁹⁷ Demény Pál. Rabságaim. I. k. 429. o.

kivált vasmunkásoknak is, akiknek szolgálatába állott, egyik csoportja az iratok közt lévő egyik röpiratában sikkasztónak nevezi Deményt.”⁹⁸

Az ítélethirdetésre 1932. március 23-án került sor. Demény Pált kizárták az MSZDP-ből, az ő támogatása, illetőleg „fedezése” okán Rudas Bélát három évre, Klement Károlyt két évre eltiltották mindennemű párttisztviselésétől.⁹⁹

Az ítélet elemzése szinte megoldhatatlan feladat elé állítja a történetkutatót. Egyfelől nem rendelkezünk a perdöntő írományok zömével (a választott bírósági procedúra jegyzőkönyvei, az MSZDP ellenőrző bizottságának idevágó okmányai), másfelől az a probléma, hogy Demény Pál visszaemlékezései – e tekintetben – hézagosak. Ugyanis mindig kínosan került az MSZDP-ből való kizárásának anyagi természetű indokait. Önéletírásaiban úgy állítja be, hogy a pártból való kizárása tisztán politikai indítékú és feljelentője provokátor volt.¹⁰⁰ Amennyire nyilvánvaló Demény végletes szubjektivizmusa e kényes kérdés boncolásánál, annyira hihetetlennek tűnik, hogy a választott bíróság a majd egy éve húzódó ügyet véletlenségből zárta le pont akkor, miután a Demény által megfogalmazott két említett háborúellenes felhívás politikai kellemetlenséget okozott az MSZDP-nek.

Ami az anyagi természetű vádakait illeti: Demény Pál valóban nem volt feddhetetlen a pénzügyek kezelésében. Aki erről tudott, az bármikor árthatott neki. Világéletében lezserül kezelte a pénzt, nem volt érzéke a pénzügyi szabályokhoz. Beszedett, kiadott, ajándékozott, megvesztegetett, tanúk és tanúsítványok nélkül. Ő mindezt „pénzügyi manőverezésnek” nevezte. Lélekбúvár kellene a pénzhez való extrém viszonyának megfjtéséhez. Közeli munkatársai is tudtak pénzügyi eljárásának akkori visszásságairól. Szűcs József, a deményisták egykori kispesti vezetője írja visszaemlékezésében: „A bécsi hajókirándulás rendezésénél mutatkozó zavarok hatására kezdtünk figyelni először a mozgalom pénzügyi vezetésére és lassan rájöttünk, hogy valami

⁹⁸ PIL 762. f. 14. ó. e. 85–94. l.

⁹⁹ Népszava, 1932. március 25. Választott bírósági határozat.: PIL 658. f. 5/185. ó. e. 4. l. Demény Pál az MSZMP Központi Ellenőrző Bizottságának címzett 1959-es önéletírásában megjegyzi: a kizárás közzétételét követő napon „a rendőrség házkutatást tartott a lakásomon és a néhány évre felfüggesztett rendőri felügyelet újból hatályba helyezte.” (PIL 291. f. 1/29. ó. e. 43. l.)

¹⁰⁰ Rudas Bélának két beadványa is volt, amelyek Weisz Lászlónak, Deményék feljelentőjének üzelmeire utalnak. Az egyiket a Demény-ügyet tárgyaló választott bíróságnak küldte 1932. március 4-én, a másikat az MSZDP Ellenőrző Bizottságának 1933. május 25-én. Rudas úgy nyilatkozott, hogy Weisz a Deményekkel kötött szerződés felbontási tárgyalásait „arra akarta felhasználni, hogy tőlem írásbeli nyilatkozatot szerezzen, amelyben én Demény Pál munkásmozgalmi tevékenységét elítélem, holott tudta, hogy mindketten tagjai vagyunk az OIB-nek.” Rudas szerint Weisz László „annyira ment, hogy kijelentette, ha ezen nyilatkozatot kiadom, eláll a választott bíróság velem szemben való kérésétől”. (PIL 686. f. 442. ó. e. 9. l.) A választott bíróság indoklásában az olvasható, hogy Demény és Rudas társult Weisz Lászlóval egy, az MSZDP „Szocializmus” c. folyóiratával konkuráló lap létesítésére. Az ezzel kapcsolatos anyagi anomáliák idézték elő a Demény, Rudas, Klement elleni fegyelmi ügyet. Közvetlenül a választott bírósági tárgyalás előtt Rudas – mindhármuk nevében – kezdeményezte a Weisz Lászlóval kötött szerződés felbontását.

nincs rendben. Később ez a gyanú bizonyossá vált és az 1934-es kettészakadás egyik alapvető okává lett.”¹⁰¹ Rudas Béla özvegye is tanúságot tett ebben az ügyben 1945-ben az MKP KV karhatalmi osztályának küldött levelében. Szerinte számos pénzügyi anomália kísérte Demény ténykedését: „Sorozatos ügyei miatt létesíteni akartak egy pénzügyi ellenőrző bizottságot, amely elejét vette volna ezeknek az eseteknek. Demény azonban nem engedte keresztülvinni. Miután férjem látta, hogy Demény anyagiak terén nem becsületes és nem is akar megváltozni – mert különben nem állta volna útját az ellenőrzésnek –, kivált a csoportból. Kiválásának másik oka politikai természetű volt, amennyiben helytelennek és akkor már időszerűtlennek tartotta a csoportpolitikát és a munkásság egysége mellett foglalt állást.”¹⁰²

A fentiek azt a gyanút erősítik, hogy a Demény-ügy választott bírósága anyagi természetű vádjainak lehetett alapja, de lényegesek voltak az eljárásban a politikai tényezők is. A börtönviselt ifjúkommunista vezetők beállítása az ifjúsocialisták vezérkarába a belső kockázattól eltekintve kihívás volt az ellenforradalmi hatalommal szemben. A pártvezetőség abban bízhatott, hogy az ellenzéki beállitottságú, ám párthű és jellemes Elkán László képes mederben tartani működésüket. Mivel Elkán visszavonulására nem számítottak, az őt felváltani képes Herczka Sándort elküldték tanulni a lipcsei Heimvolkshochschulebe. Így azután Elkán László lemondása készületlenül érte őket. Elkán a Buchinger Manónak címzett 1931. június 12-i keltezésű levelében közölte, hogy lemond minden pártfunkcióról, beleértve az OIB tagságot és elnöki tisztséget is. „Utolsó feladatként a fiatalság megszervezését tűztem ki célul – írja a levélben –, mely szervezkedés túlman az első látszateredményeken, ismét a széthullás, a szétzúllás képét mutatja. Arra a meggyőződésre jutottam, hogy mint mindennel, úgy ezzel is elkészünk és ma már egy céltudatos ifjúsági mozgalom kialakulása egy teljes lehetetlenség”. Elkán elhatározását a párt politikai vonalával való szembenállásával indokolta. Megjegyezte: „a magyar munkásmozgalom visszafejlődése... annak az ostoba és szűklátókörű politikának” a következménye, „amelyet a párt és szakszervezetek vezetői most már 10 éve folytatnak. Ez a politika, amely – mint Mónus mondta – gyakran kénytelen a tömegekkel szemben is cselekedni, egy olyan bizalmi krízishez vezetett, amelyből felfogásom szerint nincsen kiút, vagy ha van, úgy az járhatatlan azok számára, kik ma a pártot irányítják.” Végezetül leszögezte: „nem vállalhatom tovább a felelősséget a párt mai politikájáért. Nem vagyok hajlandó fedezni azt az irányítást, amely az egykor oly erős magyar munkásmozgalmat az ellenforradalom és a polgári pártok jatekszerévé teszik.”¹⁰³

¹⁰¹ PIL 867. f. sz-74.

¹⁰² PIL 274. f. 11/22. ó. e. 112. l. Rudas Béláné a Svéd Lászlónak 1978-ban küldött feljegyzésében azt írja, hogy a „harmincas évek második felében” szüntek az ellentétek Demény Pál és Rudas Béla között. Tárgyaltak egymással az időszerű feladatokról. (A feljegyzés Svéd László tulajdonában van.)

¹⁰³ PIL 696. f. 134. ó. e. 49. l.

Elkán távozása a mozgalom további radikalizálódásához vezetett, mivel Deményék befolyása növekedett az OIB-ben. Alig csitult el az Elkán lemondásával kerekedett vihar, amikor Szélpál Árpád költő, kritikus, a Népszava jó tollú publicistája, Kassák „Ma”-istáinak egykori ultrabalos fenegyereke, jobbfelől támadta meg a pártifjúsági csoportokban folyó „felelőtlen betyárkodást”. Szélpál javasolta az ifjúsági szervezetek politizálásának megszüntetését s az egész ifjúsági mozgalomnak az oktatási bizottság hatáskörébe való helyezését.¹⁰⁴

Demény Pál térnyerése az MSZDP-ben aggodalmat váltott ki a kominternista kommunistákban. Jó példa erre Huszti Ferencnek, a KMP KB tagjának, a külföldi bizottság vezetőjének 1931. november 17-én kelt, a hazai vezetőknek küldött levele. „Baj, hogy Deményék még tényezőkké nővik ki magukat ebben az objektív helyzetben – jegyzi meg Huszti – ... s hogy most a jelenlegi viszonyok között minden gyorsan, sőt ugrásszerűen fejlődik, Deményék megnőhetnek, s ők képviselik majd a szoc. dem. balszárnyát, amennyiben az én információim szerint Demény szervezetileg is bent van a szocdem pártban... A Demény-kérdés egyik részletkérdése a szociálfasizmusnak, ezért a fő feladat a szociálfasizmus konkrét bomlasztása, leleplezése. Deménynél kétségkívül vannak ügyes és tapasztalt emberek, lehetnek jóhiszeműek is köztük. S át kell jól nézni. Erősíteniünk kell a szakszervezeti ellenzéki mozgalmat, mert ezen keresztül tudunk komoly részt ütni...”¹⁰⁵

Láthatjuk, hogy Demény Pál a munkásmozgalom mindkét fő irányának útjába került. Az MSZDP vezetői dilemma előtt álltak: A társadalmi harcok fokozódása közepette ostobaság lett volna túlzottan fékezni a küzdelemre kész pártifjúságot, minden óvatosságot azonban nem lett volna célszerű félretenni, mert az ellenforradalmi hatalom többször mért csapást a vegyes összetételű ifjúsági mozgalmakra. Utóbbi esett meg 1932 januárjában is, amikor a rendőrség a Szocialista Diákszövetség több tucat gyűlésező tagját őrizetbe vette. Valószínű, hogy a kommunistákat is magába foglaló szocialista diákmozgalom elleni rendőrhozzájárult a Deményekkel való gyors leszámoláshoz.

A Demény Pált és társait ért pártbüntetés következtében a csonka OIB időlegesen feloszlott. 1932 decembereben Juhász István titkári és Révész Ferenc elnöki irányítása alatt éledt fel és lépett történetének új szakaszába. A szociáldemokrata pártifjúsági csoportok deményi bázisai egy ideig állták a sarat. Az MSZDP vezetői azonban eltökélten munkálkodtak Demény híveinek eltávolításán. 1934-ben Klement Károlyt, 1935-ben Rudas Bélát zárták ki a pártból – hogy csak a nevesebbeket említsük.

Demény egy ideig az eszperantistáknál működött. Ám a belügyminiszter 1934-ben a kommunista befolyás alá került Magyarországi Eszperantista Munkások Országos Szövetségét betiltotta. „Feketült egy esztendők” – ezt a címet adta Demény a következő

¹⁰⁴ PIL 696. f. 24. ó. e. 15–21. l.

¹⁰⁵ PIL 500. f. 2/326. ó. e. 118. l.

éveit megvilágító fejezetnek önéletírásában. „Kiaikolbólintva a pártifjúságtól – jegyzi meg – tevékenykedetlenül a megroppantott eszperantistáknál, törhettem fejemet életem, munkám vedlésére. Csakhogy bőröm új színét nem vágyam választhatta, az adott gazdasági, politikai feltételek, mozgalmunk kívánalma föstőgette azt.”¹⁰⁶

A rendkívüli megpróbáltatások sorozata az egyetértés felbomlásához, szakadáshoz vezetett a deményista mozgalomban. „Mozgalmunkban – emlékezik vissza Demény – tizenöt esztendőre első ízben rianás repedt. Akármint is szépítem, a legális bázisok egymást követő veszítése vereség volt, legfőjében a vidékvárosiak leszakítása. Jó néhány együttérző, félig-meddig átnevelt elmaradt tőlünk, némely belső körünkben, sőt a felső vezetőségünkben egyenetlenség hullámozott”.¹⁰⁷

1934-ben korszakhatár zárult le a deményista mozgalom történetében. A krisztusi korba lépő Demény Pál végképp kinőtt az ifjúsági mozgalomból. A magyar munkásmozgalomra s az egész nemzetre leselkedő vész különben is egyetemesebb jellegű kiállásra készítette a következő évtizedben.

¹⁰⁶ Demény Pál: Évek. III/a. k. 108. o.

¹⁰⁷ Uo. 166. o.